YAKIN DÖNEM TÜRKİYE TARİHİ ARAŞTIRMALARI

Editörler

Safiye KIRANLAR - Eminalp MALKOÇ

Sayın Prof. Dr. Sabahattin Özel'e saygıyla...

DER YAYINLARI

İSTANBUL 2019

İKİNCİ BÖLÜM
BOĞAZLARDAN HATAY MESELESİNE TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NDAN KESİTLER

Karadeniz'in Tarafsızlığının Kaldırılmasına Dair Gelişmeler ve 13 Mart 1871 Londra Antlaşması[1]

Mustafa AYDIN[2]

1853 yılında başlayan ve adeta bir dünya savaşı boyutu arz eden Kırım Savaşı 30 Mart 1856'da Paris'te imzalanan antlaşma ile son bulmuştur. Bu antlaşma ile birlikte Osmanlı Devleti, siyasi gelişmelerde Avrupa devletleriyle ortak hareket edebilme imkânı kazanmıştır. Nitekim antlaşmanın 7. ve 8. maddeleri Osmanlı Devleti'nin Avrupa hukukundan yararlanmasını, hükümranlık haklarını, toprak bütünlüğünü, yapılan antlaşmanın tek taraflı olarak bozulamayacağını ve ihtilaf vukuunda bunu diğer devletlerin tavassutu ile gidermeyi garanti altına almaktaydı. 11-14. maddeler ise Karadeniz'in tarafsızlığı, devletlerin ticaret gemilerine açık, savaş gemilerine kapalılığı, tarafların Karadeniz kıyılarında askerî liman yanında tersane yapmalarının yasak olduğu, kıyı güvenliği için kaç adet, hangi boyut ve tonalitede savaş gemisi bulundurabilecekleri, hatta imzacı devletlerin muvafakati olmadıkça fesih ve değişikliğe gidemeyecekleri hususlarını ihtiva etmekteydi.[3] Bununla birlikte Rusya'nın taahhütlerine uyacağı pek

---

1 Bu çalışma Giresun Üniversitesi KARASAM tarafından 19-20 Ekim 2017 tarihinde düzenlenen Türkiye-Rusya İlişkileri konulu VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu'nda "Karadeniz'in Kapalılığı ile İlgili Görüşler" başlığıyla bildiri olarak sunulmuştur. Çalışma, Kırım Savaşı'nı sona erdiren 1856 tarihli Paris Antlaşması ile tarafsız hâle getirilen Karadeniz'in söz konusu tarafsızlığının kaldırılması sürecinde vuku bulan başlıca gelişmeleri ele almaktadır. Aslında bu konuyla ilgili olarak Kemal Baltalı'nın "1856-1871 Yılları Arasında Karadeniz'in Tarafsızlığı Sorunu" adıyla yayımlanmış bir kitabı bulunmaktadır. Ancak adı geçen eserde meselenin meydana geliş sürecinde Prusya ve Prusyalı devlet adamları yanında Alman asıllı bir Rus prensesinin bu uğurda harcadığı çabalara yer verilmemiştir. Ayrıca meseleye yeni bir bakış açısı kazandırabilecek nitelikte görülen Almanca yayımlanmış bir kitaptan, iki doktora tezinden, kısa kamuoyunun görüşlerini yansıtan İngiliz, Avusturya ve Osmanlı gazetelerinden istifade edilmemiş olması meseleyi yeniden ele almayı gerekli kılmıştır. Bununla birlikte bu çalışmada yararlanılan bazı gazetelerde hicri tarihe karşılık olarak belirtilen miladi tarih ile söz konusu hicri tarihe Türk Tarih Kurumu (TTK) tarih çevirme kılavuzunda karşılık gelen miladi tarih arasında bir günlük fark olduğu belirtilmelidir. Bu gibi durumlarda varsa gün olduğu gibi bırakılmış, tarihlerde ise TTK'nın çevirme kılavuzunda karşılık olarak belirtilen tarih esas alınmıştır. Öte yandan çalışmada Osmanlı arşiv belgelerinin eksikliği dikkat çekici olup, bu durum Osmanlı Arşivi'nde yapılan araştırmalar esnasında başvurulan, özellikle konuyla doğrudan alakalı ve 300'ü aşkın belgeyi ihtiva eden Hariciye Siyasi (886/1, 887/1, 2) fonunda bulunan belgelerin çoğunluğunun dönemin diplomasi dili olan Fransızca yazılmış olmasının ve Türkçe çevirilerinin bulunmamasının bir sonucudur. Bununla birlikte İrade Dahiliye ve İrade Hariciye fonları da taranmış ve konu ile alakalı bulunan Osmanlıca belgeler çalışmada kullanılmıştır.

2 Prof. Dr.; İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi.

3 Antlaşmanın maddeleri için ayrıca bkz.: **Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, C.IX, Yay. Haz.: Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1984, s.235-237; Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1953, s.344-349; Kurt Rheindorf, **Die Schwarze Meer (Pontus)-Frage 1856-1871**, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politika und Geschichte m.b.H., Berlin 1925, s.6-7. 14. Maddeye ilave olarak tarafların sahillerini muhafaza için kaç adet gemi bulundurabileceklerini görüşmek üzere iki ülkenin yetkilileri bir araya gelmiş, ancak son sözü İngiliz ve Fransız amiralleri söylemişlerdir. 15 Nisan 1856'da yapılan

beklenmediğinden antlaşmanın yapılmasından 15 gün sonra Avusturyalı yetkililerinin ısrarlı talepleri sonucu önce İngiliz, ardından Fransız yetkililer Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını kefalet altına alan ve antlaşma şartlarının ihlalini savaş sebebi olarak gören ek bir antlaşma yapmışlardır.[4]

Paris Antlaşması ile ilgili olarak Rusları en çok rahatsız eden hususların başında ise kendi onur ve haysiyetlerini yaraladıklarını düşündükleri Karadeniz'in kapalılığı meselesi, yani bu alanda getirilen kısıtlamalar gelmekteydi. Bunun yanında zırhlı savaş gemi yapımında meydana gelen yeni teknolojik gelişmeler de Rusların Karadeniz kıyısı ile ilgili endişelerini artırmaktaydı.[5]

Öte yandan Rus İmparatorluğu'nun bu sıkıntılı durumundan istifade etmeye çalışan bazı devletler Karadeniz'in tarafsızlığının kaldırılması konusunda Ruslara vaatlerde bulunmaya başlamışlardı. Savaşın üzerinden iki yıl gibi az bir sürenin geçmesinin ardından 1858'de İmparator III. Napoleon, Rusya ile yakın ilişkiler kurmak ve Piyomente ile birlikte Avusturya'ya savaş açmadan önce bu devletin tarafsız kalmasını sağlamak amacıyla Rus yetkililere birtakım güvenceler çerçevesinde Karadeniz'in tarafsızlığının kaldırılması zamanının geldiğine dair bazı ümitler vermiştir.[6] Benzer düşünceler 1859'da Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Johann Bernhard von Rechberg tarafından da dile getirilmiştir.[7] Keza dönemin İngiltere Başbakanı Lord Russell[8] da Mayıs 1866'da

---

antlaşmaya göre Karadeniz'de 50 metreden büyük 800 tonaliteyi aşmayan 4'er toplu 6 savaş gemisi ve yine her biri 200 tonaliteyi geçmeyecek 4 genü veya hafif yelkenli savaş gemisi bulundurulabilecekti. Bununla ilgili bkz. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) İrade Hariciye (İ.HR), nr.130/6590; **Mecmua-ı Muahedat**, C.IV, İstanbul 1298, s.116. Bu arada Erim'in eserinde bu antlaşma ile ilgili verilen tarih 30 Mart olarak görülmektedir. Doğrusu 15 Nisan'dır. Bununla ilgili bkz. Erim, **a.g.e.**, C.I, s.357. Öte yandan III. Napoleon bu antlaşma ile ilgili düşüncelerini "öyle bir amaçsız ve mantıksız antlaşmaya zorlandığı" şeklinde dile getirmiştir. Bununla ilgili bkz:. Rheindorf, **a.g.e.**, s.7. Aslında Karadeniz'in kapalılığı hususu Batılı güçler tarafından daha savaş devam ederken dile getirilmiş, fakat bu esnada Rus hükûmetinin muhalefeti ile karşılaşılmıştı. Ancak 21 Kasım 1855'te Avusturya, Prusya ve İsveç'in de Batılı müttefiklerle Ruslara karşı ittifak yapmaları üzerine Rus direnci kırılmıştır. Bununla ilgili bkz.: Heinrich Mertz, **Die Schwarze Meer=Konferenz von 1871: Eine historisch=politische und völkerrechtliche Studie**, Inaugural=Dissertation der Rechtswissenschaftlichen Abteilung der Rechts= und Wirtschafts=wissenschaftlichen Fakultaet der Üniversitaet Tübingen (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Tübingen 1927, s.9.

4 Bu teklif Paris Antlaşması'nın yapılmasından bir sene önce Viyana görüşmeleri esnasında Avusturya hükûmeti tarafından ortaya atılmıştır. Bununla ilgili bkz.: BOA, İ.HR, nr.131/6703, 8 N. 1272/13 Mayıs 1856. Antlaşmanın maddeleri şöyledir: 1. Madde: Müteahhid olan düvel-i fehime bin sekiz yüz elli altı senesi İseviyesi Martının otuzu tarihiyle Paris'te akdolunan muahedede münderiç olduğu vechile Devlet-i aliyye'nin tamamiyet-i mülk ve istiklal-i âlisine münferiden ve müştereken kefâlet ederler. 2. Madde: Zikrolunan muahedeyi naks eden kaffe-i ahvâl muahedeyi hazırayı imza eden devletler tarafından sebeb-i harb addolunacaktır. Düvel-i müşarünileyhin ol hâlde lazım gelecek tedabiri Devlet-i aliyye ile söyleyecekler ve kendilerinin kuvve-i bahriye ve harbiyelerinin suret-i istimalini bilâ emr-i hâl beynlerinde tesviye edeceklerdir. 3. Madde: İşbu muahede tasdik olunup tasdiknameleri 15 gün zarfında ve mümkün ise daha az müddet içinde mübadele olunacaktır. Binaenaleyh düvel-i müşarünileyh murahhasları muahede-i mezkureyi imza ve armaları mühürleriyle hitam eylemişlerdir. İşbu muahede Paris'te bin sekiz yüz elli altı senesi şehr-i Nisanının on beşinci günü yapılmıştır. İmzalar: Burkine, Valefski, Hubter, Pol Şevalin, Kavale, Kalarendon. Avusturya ve Fransa ve İngiltere devletleri beyninde bin sekiz yüz elli altı senesi Nisanının on beşinde münakid olub, şehri mezkûrun yirmi dokuzunda tasdik olunmuş olan muahedenin tercümesidir. Bununla ilgili bkz.: BOA, İ.HR, nr.131/6702; Rheindorf, **a.g.e.**, s.7.

5 Mahmud Celâleddin Paşa, **Mir'ât-ı Hakikât**, C.I-III, Yay. Haz.: İ. Miroğlu, (İstanbul: Berakât, 1983), s.42-43; Ali Fuad Türkgeldi, **Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye**, C.I, 2. bs., Yay. Haz.: Bekir Sıtkı Baykal, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, s.212-213.

6 Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.VII, 4. bs., Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s.59.

7 Sergey Goryanof, **Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi**, Osmanlıcadan Haz.: A. Ahmetbeyoğlu-İ. Keskin, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, s.199.

8 John Russell (1792-1878), İngiliz devlet adamı. 1846-1852, 1865-1866 yılları arasında İngiltere başbakanı ve 1852-1855 yılları arasında dışişleri bakanı olarak görev yapmıştır. Daha geniş bilgi için bkz.: "Russell, John, 1. Kont Russell (Kingston Russell)", **AnaBritannica**, C.XVIII, s.548.

Londra'daki Rus Elçisi Baron Brunnov'a[9] "harf veya mana olarak Paris Antlaşmasının değiştirilmesi tahkik edilmeli" düşüncesini serdetmiştir.[10] Ancak Russell, Karadeniz kıyılarının tabi tutulduğu kayıtların kaldırılmasına şiddetle karşı çıkarak böyle bir müsaadeyi gösterecek İngiliz kabinesinin düşünülemeyeceğini de dile getirmiştir.[11] Müteakiben Prusya Kralı I. Wilhelm, 1866 Avusturya zaferinden sonra aynı zamanda yeğeni olan Rus Çarı II. Aleksandr'a bu haberi bildirmek üzere yaveri General Manteuffel'i St. Petersburg'a göndermiştir. General Manteuffel burada yaptığı görüşmelerde Rus menfaatlerinden bazılarının yerine getirilerek ikili ilişkilerin kuvvetlendirilebileceğini ifade etmiştir. Prusya'nın bu tutumundan cesaret alan Çar II. Aleksandr, 12 Ağustos tarihli cevabi mektubunda Paris Antlaşması'nın Rusya açısından rahatsızlık veren maddelerine dikkat çekmiştir.[12] Ardından Rus Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Gorçakov'un[13] Paris Antlaşması'nın düzeltilmesi gerektiğine dair önerisi Eylül 1866'da Çarlık Sarayı'nda Çar'ın kardeşi Grand Dük Konstantin, Millî Savunma Bakanı Mikhail Reitern ve Maliye Bakanı Nikolai Milliutin'den oluşan bir heyet tarafından görüşülmüş; fakat şartların uygun olmadığı gerekçesiyle oy birliğiyle reddedilmiştir.[14] Bununla birlikte 1867 yılına gelindiğinde bu kez Avusturya Başbakanı Kont von Beust[15] tarafından benzer görüşler dile getirilmeye devam etmiştir.[16]

Bu arada 1868'de İspanya'da Kraliçe II. Isabel'in tahttan uzaklaştırılmasıyla yerine Hohenzollern hanedanının Katolik kolundan (Sigmaringen) Prens Leopold'un Bismarck tarafından kral adayı olarak ortaya çıkarılması Fransa için kuzeyden ve güneyden kuşatılmak anlamına gelmekteydi. Avrupa'da hızla Fransa-Prusya savaşına yaklaşılırken Karadeniz'in tarafsızlığı meselesini gündemde tutmak isteyenler arasında yer alan Panslavist Büyük Prenses Helene,[17] Çar II. Aleksandr'ın 1870 yazı başlangıcında Bad Ems kaplıcalarında bulunduğu bir sırada Prusya Kralına Çarı ziyaret etmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Bunun üzerine 4 Haziran 1870'te Rus Çarı ile Prusya Kralı arasında maiyetlerindeki bakanların da hazır bulunduğu bir görüşme yapılmıştır. Görüşme esnasında Balkanlar ve Polonya gibi siyasi meseleler ele alınmış olmakla birlikte Karadeniz'in ta-

---

9 Filip İvanoviç Brunnov (Ernst Philipp von Brunnow) (1797-1875), Rus diplomat. Eğitimini Leipzig'de tamamladıktan sonra Rus hizmetine girmiştir. 1840-1854, 1860-1870, 1870-1874 yıllarında Rusya'nın İngiltere elçisi.

10 Mertz, **a.g.e.**, s.18; Goryanof, **a.g.e.**, s.197.

11 Goryanof, **a.g.e.**, s.198; Kemal Baltalı, **1856-1871 Yılları Arasında Karadenizin Tarafsızlığı Sorunu**, Elif Matbaacılık, Ankara 1973, s.32; Karal, **a.g.e.**, C.VII, s.60.

12 Goryanof, **a.g.e.**, s.199.

13 Aleksandr Mihayloviç Gorçakov (1798-1883), 1817'de diplomasi mesleğine adım atan Gorçakov Batı Avrupa ülkelerinde görev yapmıştır. 27 Nisan 1856'da Nesselrode'nin yerine Rus dışişleri bakanı olan Gorçakov bu görevine ilaveten 1867 yılında Rusya başbakanı olmuştur. Gorçakov dışişleri bakanlığı görevini istifa ettiği 1882 yılına kadar, başbakanlık görevini de 1883 yılına kadar sürdürmüştür. Daha geniş bilgi için bkz.: Bestujev, "Gorçakov Aleksandr Mihayloviç 1798-1883", **Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya**, C.VII, (Moskva 1972), s.339-340.

14 Chester W. Clark, "Prince Gorchakov and the Black Sea Question", **The American Historical Review**, S.48/1, October 1942, s.52; Baltalı, **a.g.e.**, s.33-34.

15 Friedrich Ferdinand Graf von Beust (1809-1886), Saksonya Krallığı ve Habsburg Monarşisi'nde devlet adamı olup, 30 Ekim 1866-8 Kasım 1871 tarihleri arasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda dışişleri bakanlığı yapmıştır. Ardından başbakan olan Beust, bu görevden ayrıldıktan sonra 1878 yılına kadar Londra ve Paris'te elçilik yapmıştır.

16 Daha geniş bilgi için bkz.: "Beust (Kontu), Friedrich Ferdinand", **AnaBritannica**, C.IV, s.80.

17 Friedrich Ferdinand Graf von Beust, **Aus Drei Viertel-Jahrhunderten: Erinnerungen und Aufzeichnungen**, C.II, Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart 1897, s.417; Mertz, **a.g.e.**, s.15.
Paris'te iyi bir eğitim almış olan Württemberg Prensesi Friederike Charlotte Marie (1806-1873), 1823'te Çar Pavel'in küçük oğlu Prens Mihail ile evlenmiştir. Rus sosyal hayatında etkili bir isim olup, kendisine "Özgürlük Prensesi", "Reformator" de denilmekteydi. 1853-1856 Kırım Harbi esnasında "Hemşireler Cemiyeti"ni kurmuş ve buradan da Rus Kızılhaçı doğmuştur.

rafsızlığı meselesi de yaklaşan Fransa-Prusya savaşı dolayısıyla bir türlü gündeme gelmiş olmalıdır. Bu görüşmeyi Rusların Azak'ta filo inşa ettikleri bir sırada gerçekleşmesinden dolayı İngilizler de büyük bir dikkatle takip etmişlerdir.[18]

Nitekim 13 Temmuz 1870'te Fransa hükûmeti Prusya'dan Prens Leopold'un adaylığını geri çekmesini istemiş ve bu talebin reddedilmesinin ardından savaşa giden yol açılmıştır. Bu gelişme üzerine St. Petersburg'daki Fransız elçisinin teklifiyle Fransa Dışişleri Bakanı Agénor de Gramont[19] 19 Temmuz'da Avusturya Başbakanı Kont Beust'e Paris Antlaşması'nın revize edilmesi, özellikle de Karadeniz'in kapalılığının kaldırılması karşılığında Rusya'nın Avusturya tarafına çekilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Çar II. Aleksandr karşı bir diplomatik hamleyle St. Petersburg'daki Avusturya Elçisi Chotek'i[20] Macaristan'daki olaylar nedeniyle Avusturya'nın Fransa tarafına meyletmemesi konusunda uyarmış ve aksi takdirde Macaristan'a birlik göndermekle tehdit ederek tarafsız kalmasını sağlamaya çalışmıştır.[21]

Aynı gün Berlin'deki Fransız Elçisi Le Sourd Fransa'nın Prusya'ya savaş ilan ettiğini bildirmiştir. Bu sırada Rusya tarafsız kalacağını beyan etmekle birlikte[22] barışın yeni bir Avrupa hukukuyla sağlanabileceğini belirterek bir nebze de olsa gerçek niyetini ifşa etmiştir. Keza Çar ve hükûmet yetkilileri üzerinde büyük nüfuz sahibi olan Büyük Prenses Helene de Karadeniz meselesini gündemde tutarak bunu Rus çevrelerinde yaymaya çalışmıştır. Hatta bu süreçte Rusya'yı yanında bulundurmak isteyen Bismarck, Büyük Prenses Helene'nin Karadeniz planını onaylamış ve böylece Büyük Prenses Ruslar için adeta imkânsız gibi görünen Karadeniz'in statüsünün değiştirilmesi yönünde -sonu kestirilemez de olsa- yeni bir sürecin başlatılması yolunu açmıştır.[23]

Prensesin bu alandaki çabaları Rus başbakanı ve aynı zamanda dışişleri bakanı olan Gorçakov üzerinde etkisini göstermiş ve Gorçakov Prensese Rusya'nın Prusya zaferinden sonra desteklendiği takdirde Karadeniz'in tarafsızlığının kaldırılmasına yönelik adım atabileceğini söylemiştir.[24] Şüphesiz burada Gorçakov'un destek sözünden Prusya'nın kastedildiği açıktır. Akabinde o zamana kadar gizli kapaklı bir şekilde dile getirilen Karadeniz'in tarafsızlığı meselesi artık aleni olarak Rusların *Golos* gazetesinde yer bulmaya başlamıştır. Bu hususta *Golos* gazetesinde yer verilen bir yazıda;

> "Rusya, Almanya'nın zorla sağladığı Alman birliğini engellemedi. Kendi de Slav birliğinin engellenmeyeceğini düşünmektedir. Ancak Rusya Karadeniz ve Tuna kıyılarındaki durumun iyileştirilmesi talebinde haklıdır. Biz Rusya'nın meşru hak-

---

18 Claus Bormann, **Bismarck und Südosteuropa vom Krimkrieg bis zur Pontuskonferenz** (Die politische und wirtschaftliche Bedeutung der "Orientalischen Frage" von 1853/54 bis 1871 für die Politik Bismarcks), Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultaet der Universitaet Hamburg (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hamburg 1967, s.210; Rheindorf, **a.g.e.**, s.50.

19 Antoine Alfred Agénor de Gramont (1819-1880), Fransız diplomat ve devlet adamı. 15 Mayıs-9 Ağustos 1870 tarihleri arasında Fransa dışişleri bakanlığı yapmıştır. Daha geniş bilgi için bkz.: "Gramont (Dükü), Antoine-Agénor-Alfred", **AnaBritannica**, C.IX, s.629.

20 Boguslaw Chotek von Chotkow (1829-1896), Chotek 1867'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda diplomasi alanında çalışmaya başlamış, 1869'dan 1871'e kadar da Avusturya'nın Rusya elçisi olarak görev yapmıştır.

21 Rheindorf, **a.g.e.**, s.77.

22 BOA, İ.HR, nr.245/14581; Rheindorf, **a.g.e.**, s.78.

23 Bormann, **a.g.t.**, s.215-217.

24 Rheindorf, **a.g.e.**, s.82.

larının ihtimal ki, bu savaştan sonra toplanacak Avrupa Kongresi'nde ele alınacağını ummaktayız."

denilmekteydi. Bu yazıyla birlikte kaynağı Helene mi yoksa Gorçakov mu olduğu pek anlaşılamayan yeni bir süreç başlatılmıştır.[25]

Gorçakov'un planı gelişmeleri dikkatle takip etmek ve meseleyi zamana yaymaktı. Nitekim 1-2 Eylül 1870'te Fransa ile Prusya arasında Sedan'da yapılan ve Fransa'nın kesin mağlubiyeti ile sonuçlanan savaş Rusya açısından harekete geçmek için belirleyici olmuştur.[26] Konu ile ilgili olarak Gorçakov, St. Petersburg'daki Prusya Elçisi Reuss ile 8 Eylül'de yaptığı görüşmede uzun zamandır meseleyi suskunluğunu koruyarak izlediğini, keza Paris Antlaşması'nın 14 yıldır diğer güçlerce ihlal edildiğini[27] gördüğünü ve zamanı geldiğinde suskunluğunu bozup, Rusya için yaralayıcı şartları değiştireceğini dile getirmiştir.[28] Reuss ise Gorçakov'a daha önce de ifade ettiği gibi Prusya kabinesinin Ruslara bu hususta gerekli kolaylığı sağlayacağını tahmin ettiğini söylemiş ve bunun gerçekleşmesi için bir kongre yapılmasının gereksiz olduğunu, Rusya'nın büyük güçlere Paris Antlaşması'nın ilgili maddesini ilga ettiğini bildirmesinin yeterli olduğunu ve Prusya desteklediği sürece kimsenin itirazından korkmamak gerektiğini belirtmiş, bu duruma İngiliz protestosunun da "platonik" olmaktan öteye geçmeyeceğine dikkat çekmiştir.[29]

Bu durumu Berlin'e aktaran Reuss'un 9 Eylül'de Bismarck'tan aldığı mesajda Paris Antlaşması hükümlerinin değiştirilmesiyle alakalı Rus tepkilerinin Prusya Kralı tarafından haklı bulunduğunun Çar'a bildirilmesi istenmiştir.[30] Bunun üzerine söz konusu mesaj 12 Eylül'de Çar'a iletilmiş; Çar da Karadeniz'in tarafsızlığı meselesinin uluslararası yollardan halledilmesi gerektiği görüşünü dile getirmiştir. Fakat Çar bunun Bismarck'ın yardımı olmadan nasıl yapılacağını kestiremiyordu.[31]

Bu gelişmelerin Bâbıâli tarafından da dikkatle takip edilmekte olduğu İstanbul'daki Rus Elçisi İgnatiev'in, Osmanlı Devleti yetkililerinin Ağustos ayı başından beri bu mesele üzerinde gizlice çalıştıklarını ve mevcut durumu muhafaza etmek için diğer ülkeleri meseleye dâhil etmeyi amaçladıklarını St. Petersburg'a ilettiği yazılarından anlaşılmaktadır. Bu sırada Sadrazam ve Hariciye Nazırı Mehmet Emin Ali Paşa[32], İgnatiev'in sonu Karadeniz'le biten konuşmalarını sabırla dinleyerek Rus politikasının yol açacağı sorunları kestirmeye çalışmaktaydı.[33] Buna karşın Rus Dışişleri Bakanı Gor-

---

25

26 Rheindorf, **a.g.e.**, s.84'ten (Golos, 26 Ağustos 1870) naklen.

27 Mertz, **a.g.t.**, s.16.

28 Rusların iddia ettiği ihlallerle ilgili bkz. Baltalı, **a.g.e.**, s.50-51.

29 Rheindorf, **a.g.e.**, s.86; Bormann, **a.g.t.**, s.220; Rusya'nın Paris Antlaşması'nı revize etmeyi düşündüğü haberi 2 Ekim 1870 tarihli Avusturya basınında yer almıştır. Bununla ilgili bkz.: **Die Neue Freie Presse**, 2 Ekim 1870, s.1.

30 **Die Grosse Politik der europaeischen Kabinette 1871-1914**, C.II, Vertriebsstelle für Natioanal Literatur, Berlin 1922, s.3-4.

31 Goryanof, **a.g.e.**, s.206.

32 Rheindorf, **a.g.e.**, s.87.

33 1814'te İstanbul'da doğan Mehmed Emin Ali Paşa, devletin çeşitli kademelerinde görev almış ve yedi kez hariciye bakanlığı, beş kez de sadrazamlık yapmıştır. Daha geniş bilgi için bkz.: Kemal Beydilli, "Ali Paşa, Mehmed Emin (1814-1871)", **DİA**, C.II, s.425-426. Mehmed Emin Ali Paşa ile ilgili müstakil bir çalışma için ayrıca bkz. Rasim Marz, **Ali Pascha-Europas vergessener Staatsman**, Frank und Timme Verlag, Berlin 2016.

Rheindorf, **a.g.e.**, s.88; Goryanof, **a.g.e.**, s.201; Baltalı, **a.g.e.**, s.42. Bu husus Osmanlı basınına "rivayet" bir haber olarak yansımıştır. Rus Elçisi İgnatiev'in izne ayrılmadan önce Sultan Abdülaziz ile yaptığı görüşmede konuyu dile getirdiği gibi, aynı konudan Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa'yı da haberdar ettiği ve sadrazamın konunun diğer imzacı devletlerle görüşülmesini tavsiye edip, konuyu kapattığı ifade edilmektedir. Bununla ilgili bkz.: **Hakayıku'l-vakayi**, 7 N. 1287/30 Kasım 1870, s.1.

çakov, St. Petersburg'daki Osmanlı Maslahatgüzarı Rüstem Bey'e[34] İgnatiev'in İstanbul'daki beyanlarını ve hareketlerini eleştirmekte ve bunu herhangi bir talimatla yapmadığını açıklama ihtiyacı hissetmekteydi. Elbette Gorçakov'un sözlerine Rüstem Bey de en az diğerleri kadar inanmamaktaydı. Zira diplomasi çevresinde herkes İgnatiev'i Panslavist ve aceleci bir kişi olarak tanımalarına rağmen ülkesinden emir almadan böyle bir harekete girişmeye cesaret edemeyeceğini de bilmekteydiler.[35]

Bu süreçte daha Rus notası ilan edilmeden önce İngiltere'nin Rusya Elçisi Sir Andrew Buchanan ise Gorçakov'a Rus hükûmetinin Paris Antlaşması'yla verdiği taahhütlerden vazgeçeceğine dair duyumlarından bahsederek, bunun gerçekleşmesi hâlinde pasaportlarını talep etmek için devletinden emir bekleyeceğini ifade etmiştir.[36] Bununla birlikte 26 Eylül'de yeni gelişmeler İstanbul'daki İngiliz Elçisi Sir Elliot tarafından İngiliz hükûmetine haber verilince bu durum İngiliz borsasında düşüşe yol açmış ve İngiltere Dışişleri Bakanı George Leveson-Gower Granville[37] ile İngiltere Başbakanı William Ewart Gladstone'u[38] endişelendirmiştir.[39]

Aslında Bismarck'ın dahi uluslararası bir kongre yapılmadan bu meselenin nasıl halledileceğini bilmediği bir sırada Prusya'nın St. Petersburg'daki Elçisi Reuss, daha önce Gorçakov'a ifade ettiği gibi 2 Ekim'de Rus Çarı'na antlaşmanın kongre yapılmadan ilgasını önermiş ve böyle bir şey yapması durumunda Rus halkının gözünde daha da büyüyeceğine dikkat çekerek, Prusya Devleti olarak kendilerini destekleyeceklerini bildirmiştir.

Bir yanda Prusya ve Rusya cephelerinde bu gelişmeler yaşanırken diğer yanda İngiltere 20 Ekim'de Prusya-Fransa savaşının taraflarına ateşkes önermiştir. Rusya da bu durumu taleplerini bildirmek için fırsat olarak görmüş[40] ve nihayet 27 Ekim'de Çar II. Aleksandr Rus bakanlar kurulunda, bakanlarına ve danışmanlarına Paris Antlaşması'nın Rusya'nın hükümranlık haklarını sınırlayan 11. maddesinden nasıl kurtulunacağına dair planını sunmuştur. Çar'ın meseleyi izahtan önce toplantıda bulunanlara ikinci bir talimata kadar sus emri vermesinin ardından konu enine boyuna tartışılmaya başlanmıştır.

---

34 Ahmed Rüstem Bey/Lucien Antoine Chimelli de Marini (1814-1895), İtalyan asıllı Osmanlı devlet adamı. 1814'te Hamburg'da doğmuş, Floransa'da yetişmiştir. Bir Floransa firmasının Trablusgarp temsilcisi iken 1854'te Trablusgarp Valisi Mustafa Necip Paşa tarafından Osmanlı hizmetine alınmıştır. Daha sonra İstanbul'da pasaport müdürlüğü, bâbıâli tercüme odası halifeliği, tahrirat-ı hariciye müdürlüğü gibi vazifelerde bulunmuştur. Müteakiben 1856-1862 yıllarında Floransa maslahatgüzarı, 1870'te Roma orta elçisi, ardından Petersburg elçisi (1870-1873) olarak görev yapan Rüstem Bey, en son Londra büyükelçisi iken (1885-1895) hayatını kaybetmiştir. Daha geniş bilgi için bkz.: İ. Parmaksızoğlu, "Rüstem Paşa, Francesco", **Türk Ansiklopedisi**, C.XXVII, Ankara 1978, s.474-475; Said N. Duhani, **Beyoğlu'nun Adı Pera İken (Geri Dönmeyecek Zamanlar)**, Çev.: Nihal Önal, Ana Basım, İstanbul 1990, s.126; Musa Kılıç, **Osmanlı Hariciyesinde Gayri Müslimler (1836-1876)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2009, s.60,83-84; Can Ünsal, **Rüstem Paşa'nın Mutasarrıflığı Döneminde Cebel-i Lübnan (1873-1883)**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2017, s.37-38,42.

35 Rheindorf, **a.g.e.**, s.89. İgnatiev'in Mehmet Emin Ali Paşa ile yaptığı görüşmeler Gorçakov tarafından hoş karşılanmamıştır. Bunun nedeni Gorçakov'un bu teşebbüsü bizzat kendisi yaparak elde edilecek onurun da sahibi olmak istemesiydi. Nitekim elçi ile başbakan arasındaki anlaşmazlığı gidermek için İgnatiev, 5 Ekim'de İstanbul'dan St. Petersburg'a gitmek üzere hareket etmiştir. Bununla ilgili bkz.: Baltalı, **a.g.e.**, s.42.

36 Goryanof, **a.g.e.**, s.218-219.

37 Georg Leveson-Gower Granville (1815-1891), babası da büyükelçi olan Granville 1851-1852, 1871-1874 ve 1880-1885 yıllarında İngiltere'de çeşitli kabinelerde dışişleri bakanlığı yapmıştır. Daha geniş bilgi için bkz.: "Granville, George Leveson-Gower, 2. Kont", **AnaBritannica**, C.X, s.10.

38 William Ewart Gladstone (1809-1898), 1868-1874, 1880-1885, 1886, 1892-1894 yıllarında dört kez başbakanlık yapmış İngiliz devlet adamı. Daha geniş bilgi için bkz. "Gladstone, William Ewart", **AnaBritannica**, C.IX, s.484-485.

39 Rheindorf, **a.g.e.**, s.88.

40 Rheindorf, **a.g.e.**, s.90-91.

Çar'a göre Fransa yapılan savaşta ağır bir mağlubiyet almıştı; dolayısıyla tepki göstermesi beklenemezdi. Avusturya tekrar tekrar Rus taleplerine karşı çıkmayacağını bildirmiş; hatta kendilerini destekleyeceğini açıklamıştı. İtalya ise kendi iç meselelerinden dolayı başka bir konu ile uğraşacak durumda değildi. Hâl böyle iken geriye Rusya'ya tepki gösterebilecek bir tek İngiltere kalmaktaydı; lakin ondan da ciddi bir itiraz gelse bile bunun kalem savaşında öteye geçmeyeceğine inanılmaktaydı. Bu gelişmelerden herkes o kadar memnun olmuştur ki dile getirilmeye çalışılan endişelere -özellikle savunma bakanınınkine-pek kulak asan olmamıştır. Bu coşkulu durumdan uzaklaşıldığında Çar'ın arzusu ve Slavistlerin talepleri karşısında dikkatli kimseler de susmayı tercih etmişlerdir. Bununla birlikte bütün vatanperverler Karadeniz'le ilgili amaçlarına ulaşmak için Prusya'nın yardımının zaruri olduğunun farkındaydılar. Bu nedenle toplantıda savaşın devam ettiği ve Prusya'nın bu süreçte Rusya'nın yardımına gerek duyduğu göz önüne alınarak meseleyi ortaya atmanın tam zamanı olduğu belirtilmiştir. Mamafih söz konusu toplantıda bu hususta somut bir şey kararlaştırılmamıştır.[41]

Anlaşılan o ki bu müzakereler bir süre daha devam etmiş ve ardından üzerinde epeydir çalışıldığı anlaşılan Karadeniz'in tarafsızlığının ilgasıyla ilgili Rus notası 31 Ekim'de ilan edilmiştir.[42] İstanbul, Londra, Paris, Floransa, Viyana ve Berlin'deki elçilere gönderilen tamimde; Paris Antlaşması'nın 11. maddesinin sıklıkla ihlal edildiği, artık bu şartlara uyulmayacağı ve Karadeniz'in tarafsızlaştırılmasının barış müzakerecileri tarafından Şark'taki ticaretin garantisi olarak görüldüğü, fakat bu durumun Rusya'nın güvenliğini tehlikeye düşürmekte olduğu ifade edilmiştir.[43] 31 Ekim'deki nota ile ilgili Gorçakov, İngiltere'deki Rus elçisi Baron Brunnov'a gönderdiği bir yazıda; Çar'ın İngiltere'nin öteden beri yaptığı gibi zaman aşımına tabi olmayan hükümranlık hakkı için mücadele ettiğinden ve Palmerston'un[44] dahi Paris Antlaşması'nın imzalandığı günlerde antlaşmaya 10 yıllık bir ömür biçtiğinden bahsetmiştir. Ayrıca Brunnov'a verilen bir talimatla da gerektiğinde Russell ile daha önce Karadeniz'in tarafsızlığının kaldırılmasına dair aralarında geçen gizli konuşmayı kullanması istenmiştir.[45]

Öte yandan Gorçakov söz konusu maddenin ilgasını açıkladıktan sonra St. Petersburg'daki Rus borsasında da en az Avrupa borsalarındaki kadar bir düşüş meydana gelmiş ve Die Akademie Zeitung bu durumu telafi etmek amacıyla meselenin savaşa yol açmayacağına dikkat çekerek halkı ve borsayı sakinleştirmeye çalışmıştır.[46] Bununla birlikte daha önce hükûmet çevrelerince de dile getirildiği gibi Rusya hemen Prusya'dan destek istemiştir. Çar kendi el yazısıyla Prusya Kralı I. Wilhelm'e gönder-

---

41 Bormann, **a.g.t.**, s.223; Rheindorf, **a.g.e.**, s.91-92.

42 Rus notasının muhtevası şöyledir: 1-Rusya Karadeniz'de hükümranlık haklarını tahdid eden hüküm ve kararlara artık kendini bağlı saymamaktadır. 2-Rusya, iki sahil devletinin Karadeniz'de muhafaza edilecek gemilerin adet, büyüklüğü ve Paris Antlaşması'na bağlanan özel antlaşmanın kaldırıldığını Padişah'a tebliğ etmeyi kendisi için vazife addetmektedir. 3-Tamim Paris Antlaşması'nı imzalamış olan devletlere tebliğ edilecektir. 4-Rusya Karadeniz'de sahip olduğu tüm hakları geri almakta ve Osmanlı Devleti'ne de geri vermektedir. Notanın tam metni için bkz.: Türkgeldi, **a.g.e.**, C.I, s.457-461; "Rundschreiben des Fürsten Gorschakoff", **Die Neue Freie Presse**, 15 Kasım 1870, s.1; "Russia and the Treaty of 1856", **The Times**, 16 Kasım 1870, s.9; Goryanof, **a.g.e.**, s.209-210.

43 Türkgeldi, **a.g.e.**, C.I, s.460; Rheindorf, **a.g.e.**, s.94-95.

44 Henry John Temple Palmerston (1784-1865), İngiliz liberal devlet adamı. 1830-1834, 1835-1841, 1846-1851 yıllarında dışişleri bakanlığı ve 1859-1865 yıllarında da başbakanlık görevinde bulunmuştur. Daha geniş bilgi için bkz. "Palmerston, Henry John Temple, 3. Vikont", **AnaBritannica**, C.XVII, s.366-367.

45 Mertz, **a.g.t.**, s.18-19.

46 **Die Neue Freie Presse**, 21 Kasım 1870, s.1.

diği bir mektupta Karadeniz'in tarafsızlığı meselesinde nüfuzunu Rusya lehinde kullanmasını talep etmiştir. Benzer içerik de bir mektubu Rus Dışişleri Bakanı Gorçakov da Bismarck'a göndererek "telkinlerine güvendiğini ve birbirlerine sadık kalacaklarını" şüpheye yer bırakmayacak şekilde belirtmiştir.[47] Meseleye vakıf olan Prusya Kralı I. Wilhelm ve Başbakan Bismarck her ne kadar bu meselede Rusları cesaretlendirmişlerse de Rus tamiminin Prusya açısından Metz kuşatması devam ederken ve Paris düşmeden duyurulması sıkıntı yaratmış;[48] hatta Bismarck 8 Kasım'da savaşın istendiği gibi gitmemesi, İngilizlerin ateşkes talebi, Fransızlarla müzakere gibi nedenlerden ötürü sonu öngörülemeyen Karadeniz'in tarafsızlığı meselesini reddetme noktasına gelmiş; ancak söz verdiği için bunu yapamamıştır.[49]

Rus Notasının İngiltere'deki Yankıları

Dönemin büyük devletlerinden olan İngiltere'nin meseleye ilişkin tutumu olayların gelişmesinde belirleyici faktör olmuştur. 31 Ekim tarihli nota İngiltere'de bir fırtına koparmıştı ve İngiliz halkının kızgınlığı Kırım Savaşı'nın öncesindeki günleri aratmamaktaydı. Rusya'ya karşı savaşı tahrik eden gazeteler vardı. Bunlar İngiliz donanmasının Karadeniz'e açılarak öngörülenden fazla sayıda olan Rus savaş gemilerinin yakılmasını dahi istemekteydiler.[50] İngiltere Dışişleri Bakanı Müsteşarı Odo Russel da İngiltere için ittifakla veya ittifaksız bir savaştan kaçınmanın zor olduğunu düşünmekteydi.[51]

9 Kasım'da Viyana ve Floransa'daki Rus temsilcileri Karadeniz'in tarafsızlığının ilgasını havi notayı ilgili hükûmetlere bildirmişlerdir.[52] Londra'daki Rus Elçisi Brunnov da aynı tarihte söz konusu notayı İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Granville'e sunmuştur.[53] Rus hükûmetinin Paris Antlaşması'nın bazı maddelerini ilga ettiği haberini alan Kraliçe Victoria, 11 Kasım'da Granville'e yazdığı mektupta; Rusya'nın hareketini büyük endişe ile öğrendiğini belirttikten sonra, bu nahoş durumdan kurtulmak için sebat ve ihtiyat ile hareket edilmesi gerektiğini hatırlatarak temkinli davranılmasını tavsiye etmiştir.[54] 10-11 Kasım'da Ruslara yanıt vermek için toplanan bakanlar kurulunda ise mesele çok hararetli bir şekilde ele alınmış ve tartışmalar hükûmet krizine kadar uzanmışsa da sonunda Başbakan Gladstone bakanları yatıştırmayı başarmıştır. 11 Kasım'da İngiltere'nin St. Petersburg Elçisi Andrew Buchanan'a gönderilen notada; Rusların tek başlarına fesih hakları olmadığı bildirilmiş, hatta Rusya'nın bu tutumunun ileride meydana gelebilecek olaylara da emsal teşkil edebileceği ve uluslararası antlaşmaların kutsallığı için kötü bir örnek olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Rus iddia ve taleplerinin bütün antlaşmayı yok sayacağından bu hakkın imzacı devletlere ait olduğuna dikkat çekilerek notanın antlaşmanın ruhuna aykırı bulunduğu, bu ve benzeri görüşlerin antlaşmaya keyfilik getireceği belirtilmiş ve anlaşmadaki asıl amacın imzacı devletleri birbirine bağlamak olduğu hatırlatılmıştır. Granville; esas sorunun bu hususu imzacı

47
48 **Die Grosse Politik**, C.II, s.4-9; Mertz, **a.g.t.**, s.17; Rheindorf, **a.g.e.**, s.93; Baltalı, **a.g.e.**, s.53-54.
49 Mertz, **a.g.t.**, s.20.
50 Rheindorf, **a.g.e.**, s.95; Goryanof, **a.g.e.**, s.218.
51 Rheindorf, **a.g.e.**, s.99-100.
52 Rheindorf, **a.g.e.**, s.111.
53 "Russia and the Eastern Question", **The Times**, 17 Kasım 1870, s.9; Rheindorf, **a.g.e.**, s.94.
54 Rheindorf, **a.g.e.**, s.94; Goryanof, **a.g.e.**, s.219-220.
Baltalı, **a.g.e.**, s.63.

devletlerin bilmemesinden kaynaklandığını ifade ederek, İngiltere hükûmetinin tamimi üzülerek aldığını ve bu tutumun İngiltere hükûmetinin korumaya çalıştığı iyi ilişkileri bozacağını ve kabulünün mümkün olmadığını belirttikten sonra, Rus Çarlığı'nın tamimden önce bu meseleyi imzacı taraflara arz edip ortaklaşa incelemeyi önermesinin daha doğru bir yol olarak göründüğünü beyan etmiştir.[55]

Aslında Rusya tarafında İngiltere'nin cevabı hakkında daha önce birtakım öngörülerde bulunulmasına rağmen verilen cevabın içinde yer alan bazı ifadelerin savaşa yol açabileceği endişesi Rus yetkilileri bir hayli ürkütmüştür. Nitekim bunun en somut örneğini İngiltere'nin sert tepkisi karşısında şaşıran Londra'daki Rus Elçisi Brunnov'un St. Petersburg'a gönderdiği bir yazısında görmek mümkündür. Bu yazıda Brunnov, İngiltere'nin tek başına Rusya ile harp etmekten çekinmeyeceğini ve İngiliz sularındaki gemilere el konulmasından endişe ettiğini bildirmiştir. Keza Brunnov hükûmetine Rus maliye bakanlığı adına İngiliz bankalarına yatırılmış olan meblağların geri alınmasını da teklif etmiştir. Ancak bu esnada Rusların bilmedikleri şey İngiliz Başbakanı Gladstone ile Bright, Derby ve Russel gibi devlet adamlarının savaşı "budalalık" yahut "delilik" olarak niteledikleriydi.[56]

Bununla birlikte olası bir savaş durumunda İngiltere açısından bakıldığında kendisini desteleyecek devletler olarak gördüğü Fransa'nın çaresizliği, Avusturya'nın kararsızlığı ve Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğü ayrı bir meseleydi. Bu devletlerin hiçbiri 11. maddenin devamını sağlayacak durumda değillerdi. İngiliz basını ise çok üst perdeden olmamakla beraber Rusya ile ticari ilişkileri kesmeyi önermekteydi. Ne var ki bu arada bir İngiliz konsorsiyumu büyük meblağlarla Güney Rusya tren hattına talip olmuş ve Balkanlar'a kadar uzanan önemli bir nakliyat antlaşması yapmıştı. Dolayısıyla bütün bunların İngiliz hükûmetinin belirleyeceği politikaya etkisi kaçınılmazdı.[57]

İngiltere'nin cevabının St. Petersburg'a ulaşmasının ardından 16 Kasım'da Çarlık sarayında İngiliz Elçi Buchanan ile Gorçakov arasında bir görüşme yapılmıştır. Rus başbakan, İngiliz elçiden Çar'ın Rus onurundaki lekeyi kaldırmaktan ve Türk-Rus ilişkilerini güvenli bir temele oturtmaktan başka bir amacı olmadığını İngiliz hükûmetine iletmesini istemiştir. Müteakiben Gorçakov notayı hatırlatacak olduğunda İngiliz Elçi Buchanan, mevcut durumun antlaşmanın revize edilmesiyle değil sadece biçimselliğiyle ilgili olduğunu belirtmiştir. Bu sırada Gorçakov ısrarla Çar'ın söz konusu durumu kabul edemediğini, kararının değişmez olduğunu ve bu şekilde Türkiye'nin çıkarlarının daha iyi savunulacağını dile getirerek, bütün bunların ötesinde başka bir yolun büyük tehlike doğuracağına dikkat çekmiştir.[58] Muhtemelen aynı görüşme esnasında Gorçakov, İngiliz elçiye; Osmanlı Devleti'nin Rus talebinin haklılığını kabul edeceğini zannettiğini, aksi

---

55 Granville'nin cevap metni için bkz. "Early Granville's Reply to Russia", **Pall Mall Gazette**, 17 Kasım 1870, s.1,2; **Wiener Zeitung**, 21 Kasım 1870, s.2; Mertz, **a.g.t.**, s.24-25; Rheindorf, **a.g.e.**, s.103; Türkgeldi, **a.g.e.**, C.I, s.461-463; Baltalı, **a.g.e.**, s.63-64. Londra'daki Prusya Elçisi Bernstorff, Prusya Başbakanı Bismarck'a gönderdiği bir yazıda; İngiltere'nin Rus tamimini reddettiğini, ancak İngiliz kabinesinin Rus teklifinin bir kongre veya imzacı devletlerin katıldığı bir konferansa usulüne uygun bir biçimde getirildiği takdirde bunu kabul edeceğini bildirmiştir. Ayrıca Bernstorff, Lord Granville'nin Rus oyununu yanlış ve ikiyüzlü bulduğuna da dikkat çekmiştir. Bununla ilgili bkz: **Die Grosse Politik**, C.II, s.9-10.

56 Goryanof, **a.g.e.**, s.226-227.

57 Rheindorf, **a.g.e.**, s.103.

58 Mertz, **a.g.t.**, s.25-26; Baltalı, **a.g.e.**, s.65.

takdirde Rusya'nın manevi nüfuzuna güvenen Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan halkların ufak bir işaretle ayaklanabileceklerini ve sonuçlarından da Osmanlı Devleti'nin zarar göreceğini ifade etmiştir.[59] Bu arada Rus basınında ise Rus kamuoyunu olası gelişmelere hazırlamak amacıyla 16 Kasım'dan itibaren mevcut politikayı destekleyen yazılar çıkmaya başlamıştır; bunlardan *Golos* gazetesi yeni bir savaş filosu istemiştir.[60]

17 Kasım'da Gorçakov'un notası ile İngiltere'nin cevabi notası ve Granville'nin bilerek ya da bilmeyerek Rusların örtülü uzlaşma notunu atladığı ada gazetelerinde yayımlanınca tansiyon yükselmiş; hatta daha önce Brunnov'un dile getirdiği İngiltere'deki Rus devlet paralarına el konulması hususu gündeme gelmiştir.[61] 18 Kasım'da Prusya'nın Londra Elçisi Bernstorff, Bismarck'a gönderdiği yazısında; Londra'da Rusya'nın tutumundan rahatsızlık duyulduğunu, bununla birlikte Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilan etmezse İngiltere'nin de sadece protesto ile yetineceğini ve İngiliz kabinesinin savaş istemediğini[62], ayrıca Rusların bu atağının Prusya'nın göz yumması ve yardımıyla olduğuna inanıldığını bildirmiştir.[63] Bu sırada Rus *Golos* gazetesi ise Rus teklifinin suhuletle karşılanacağının umulduğunu, aksi takdirde Rus halkının silaha sarılacağını belirterek, Rusların bu meseledeki kararlılıklarına vurgu yapmıştır.[64] Nihayet 19 Kasım'da Rusların yeni değişikliklerin gözden geçirilebileceğini bildirmesiyle ortam biraz yumuşamıştır.[65]

Olayları yakından takip eden Kraliçe Victoria ise 20 Kasım'da Granville'e gönderdiği diğer bir mektubunda; savaşın İngiltere için çok tehlikeli olacağını ve Türkiye'ye iyilik yerine kötülük getireceğini belirterek, asıl amacın önemsiz bir nedenle savaşa sürüklenmekten kaçınmak ve acele bir şey yapmamak olduğunu hatırlatma ihtiyacı duymuştur.[66]

Akabinde Dışişleri Müsteşarı Odo Russel, Prusya Başbakanı Bismarck'ın yanına, Paris'e gönderilerek meselenin müzakere yoluyla halledilmesine çalışılmıştır. 21 Kasım'da Bismarck, Russel'e;[67] Rusların 31 Ekim tarihli tamiminin kendilerini çok şaşırttığını, Paris Antlaşması'nın Rusya'ya uygunsuz bir yük getirdiğini kabul etmekle birlikte Rus hükûmetinin teklif ettiği müzakere biçimini ve antlaşmanın revizyon edilmesine dair zamanlamayı uygun görmediğini, hatta mevcut savaş dolayısıyla Rus tamimine ne aracılık edebileceğini ne de cevap verebileceğini belirtmiştir.[68] Aynı günün akşamı başka bir görüşme esnasında Bismarck meselenin bir konferansta müzakere edilmesi hususunda Rus onayını dile getirmiş ve Russel de bu teklifi kabul etmiştir. Keza aynı görüşmede Russel, İngiltere'deki Prusya elçisi Bernstorff'un Rusları desteklediğini belirterek bu konuda Bismarck'ın tepkisini öğrenmeye çalışmıştır.[69]

Bu arada savaş istemeyen, ancak meselenin bu hâle gelmesinde önemli rolü olduğu açıkça belli olan Prusya'ya haddini bir dereceye kadar bildirmek isteyen İngiltere Dışişleri

---

59
60 Türkgeldi, **a.g.e.**, C.I, s.217; Baltalı, **a.g.e.**, s.65.
61 Rheindorf, **a.g.e.**, s.101.
62 Rheindorf, **a.g.e.**, s.106; Mertz, **a.g.t.**, s.26.
63 **Die Grosse Politik**, C.II, s.12-13.
64 "No Congres", **Pall Mall Gazette**, 18 Kasım 1870, s.1.
65 **Die Neue Freie Presse**, 21 Kasım 1870, s.1.
66 Rheindorf, **a.g.e.**, s.106; Mertz, **a.g.t.**, s.26; Goryanof, **a.g.e.**, s.225-226.
67 Baltalı, **a.g.e.**, s.89.
68 Rheindorf, **a.g.e.**, s.109.
69 Mertz, **a.g.t.**, s.30.
"The Eastern Question", **The Times**, 28 Kasım 1870, s.5; **Die Grosse Politik**, C.II, s.15-16; Rheindorf, **a.g.e.**, s.109.

Bakanı Granville, 24 Kasım'da Bernstorff ile yaptığı görüşmede Prusya'nın 15 Nisan 1856 tarihli garanti antlaşmasını imzalayan devletler arasında olmadığını hatırlatarak, Rusya'nın ilgili maddeyi Bismarck vasıtasıyla müzakere etmeye kalkışmasını eleştirmiştir.[70]

Bu görüşmeyi müteakiben 25 Kasım'da bu kez Londra'daki Rus Elçi Brunnov Karadeniz'in tarafsızlığının kaldırılması için başarısız kalan Rus teşebbüslerinden bahsedince Granville "Ne zaman öyle teklif yaptınız?" diye sormuş, Brunnov ise bu soruya kaçamak cevap vermiştir. Ardından Brunnov, Tuna prenslikleri Avusturya tarafından işgal edilirse Rusya'nın antlaşma şartlarını bozabileceğini Lord Malmesburg ve Lord Clarendon'a aktardığını ifade edince Granville "Böyle bir ihtimal var mı?" dediğinde cevap dahi verememiştir. Granville'nin Rus tarafının 12 yıl boyunca antlaşmanın gözden geçirilmesine dair herhangi bir talebi olmadığını hatırlatması üzerine ise Rus elçisi utancından bu konuda yetkisi olmadığını belirterek konuyu kapatma yolunu tercih etmiştir.[71] Nitekim İngiltere 28 Kasım'da "konferansın sonuçlarına hiçbir şekilde halel gelmemesi şartıyla" konferansı kabul ettiğini bildirmiştir.[72]

Rus Notasının Avusturya'daki Yankıları

Karadeniz'in tarafsızlığının sağlanmasında önemli rol oynayan Viyana hükûmeti, aynı hükmün Prens Gorçakov'un notası ile kaldırılmak üzere olması dolayısıyla büyük bir şaşkınlık yaşamıştır. Bu durum Avusturya basınında Rusların bu yaptığının daha önce işitilmediği ve büyük güçlerle yapılmış bir antlaşmanın tek taraflı olarak ilgasının şimdiye kadar vuku bulmadığı şeklinde yer alırken[73] Avusturya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Beust acil olarak diplomatik adım atmaya karar vermiş[74] ve Viyana'daki İngiliz, Türk ve İtalyan elçileriyle görüşmeler yapmıştır.[75] Akabinde Beust, Rus kabinesinin notası hakkında Avusturya'nın St. Petersburg Elçisi Graf Chotek'e gönderdiği yazıda; Rusların bu tutumu karşısında üzüntülerini bildirmesinin ardından, Rusya'nın meselede ağır sorumluluğu olduğuna dikkat çekerek Çar hükûmetinin keyfi bir ilanda bulunduğunu belirtmiştir.[76] Beust, 16 Kasım'da Chotek'e gönderdiği başka bir yazıda Rusya'nın ilgili maddeyi feshetmesinin Orta Doğu'da her türlü güç kullanmayı meşrulaştıracağını[77] ve Rus hükûmetinin benimsediği tutumun mevcut bütün antlaşmalar yanında gelecekteki antlaşmaları da tehlikeye atacağını ifade etmiştir. Ayrıca Rusya'nın bu tutumunu "Şark meselesi" diye adlandırılan davanın çözümünü ele alma zamanının geldiği şeklinde yorumlamıştır.[78]

O sıralarda Avusturya karşıtı bir politika güden Prusya hükûmetinin Dışişleri Bakanı Thile,[79] Rusya'nın Prusya Elçisi Paul von Oubril[80] ile yaptığı bir görüş-

---

70 Mertz, **a.g.t.**, s.31.
71 Mertz, **a.g.t.**, s.27; Baltalı, **a.g.e.**, s.90.
72 "The Eastern Question", **The Times**, 29 Kasım 1870, s.5; Rheindorf, **a.g.e.**, s.112.
73 **Die Neue Freie Presse**, 15 Kasım 1870, s.1.
74 "The Russian Question", **The Times**, 16 Kasım 1870, s.9.
75 "The Treaty of 1856", **The Times**, 17 Kasım 1870, s.5.
76 Mertz, **a.g.t.**, s.20.
77 Mertz, **a.g.t.**, s.21. Metnin tamamı için bkz.: **Die Neue Freie Presse**, 25 Kasım 1870, s.4.
78 Baltalı, **a.g.e.**, s.66-67.
79 J-Herman von Thile (1812-1889). 1837'de Prusya'da diploması alanında çalışmaya başlayan Thile, çeşitli ülkelerde diplomat olarak görev yaptıktan sonra 1862'de dışişleri bakanlığı müsteşarı olmuştur. Ardından 12 Ocak 1870-21 Mart 1871 tarihleri arasında Alman İmparatorluğu'nda dışişleri bakanlığı yapmıştır.
80 Pavel von Oubril (Pavel Petroviç Ubri) (1818-1896), Rus diplomat.

mede Avusturya'nın bu meselede takınabileceği tavır hakkında kendisini uyarmış ve Avusturya'nın bir şey yapmak istediğini, fakat ciddi bir işe kalkışmasının şüpheli olduğunu, keza Avusturya'nın etkili politikacılarından Kont Andrassy'nin[81] can düşmanları olduğunu da hatırlatarak, güçlük çıkarmasının uzak ihtimal olmadığını belirtmiştir.[82]

Rusya ve Prusya devletlerinin Avusturya'ya karşı izledikleri politikanın farkında olan Avusturyalı devlet adamları, Rusların ileriye yönelik olarak Balkanlar'da öngördüğü değişiklikleri engellemek amacıyla özellikle İngiltere ile sıkı bir diplomatik ilişkiye girmiştir. Hatta Avusturya Başbakanı Beust, Viyana'daki İngiliz Elçi Lord Bloomfield'e Rusya'nın Osmanlı sınırında 100.000'e yakın askeri olduğunu, eğer İngiltere birlikte hareket etmeyi kabul ederse Rusya ile savaşa hazır olduklarını bildirmiştir. Ancak İngilizler bu teklife Avrupa'daki gelişmeler nedeniyle sıcak bakmamışlardır.[83] Bunun üzerine Avusturya hükûmeti, 21 Kasım tarihiyle St. Petersburg'daki elçisine gönderdiği bir yazıyla mesele hakkında diğer imzacı devletlerin rızasının alınmasını önererek çözümden yana olduğunu telmih etmiştir.[84]

Bu yazıya 22 Kasım'da cevap veren Gorçakov, şartlar değiştiği için böyle bir talepte bulunduklarını belirtmiş ve Kont Rechberg'in 1859'da Karadeniz'in tarafsızlığının kaldırılması için Rusya lehinde çaba gösterdiğini tekrar hatırlatma ihtiyacı duymuştur.[85] Bununla birlikte Avusturya Hariciye Müsteşarı Orezy ise Viyana'daki Rus Elçisi Novikov'la yaptığı bir görüşmede verilen notanın ortaya çıkaracağı şartların Avusturya kamuoyunda olumsuz neticeler doğurabileceğine, Avusturya dışişleri bakanının zor durumda kalabileceğine ve Şark'ta Hristiyanlar arasında bazı karışıklıklara sebebiyet verebileceğine dikkat çekerek, 15 Nisan 1856 tarihli antlaşmada Paris Antlaşması'na aykırı her bir fiil ve hareketin savaş sebebi olarak görüldüğünü belirtmiştir. Konu Osmanlı Devleti'ne gelince Rus Elçi Novikov, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının garantiye alındığını ifade ederek bu hususta güvence vermeye çalışmıştır.[86] Bu sırada Avusturyalı bir bankanın İngiltere bahsinde geçtiği gibi Güney Rusya'ya önemli miktarda sermaye yatırması ve Avusturya halkları arasındaki ihtilaflı durum Avusturya'nın da bu meselede kesin bir politika yürütmesini engellemiş[87] ve Beust bu çabalarından bir sonuç alınamayacağını görünce 7 Aralık'taki yazısında anlaşmaların daimî olmadığını ve taraflar için uygun bir çözüm yolu bulunabileceğini belirterek, uzlaşma yolunu seçmiştir.[88]

---

81 Kont Gyula Andrassy (1823-1890), 1867'de Macaristan başbakanı ve 1871-1879 yılları arasında Avusturya dışişleri bakanı. Daha geniş bilgi için bkz. "Andrassy, Kont Gyula", **AnaBritannica**, C.II, s.68.

82 Goryanof, **a.g.e.**, s.217.

83 "Prince Gortschakoff's Circular", **The Times**, 18 Kasım 1870, s.3; Baltalı, **a.g.e.**, s.67-68. Beust, bu hususta İngiltere'nin Avusturya Elçisi Apponi'ye gönderdiği 23 Kasım tarihli yazıda; savaşı arzu etmekten uzak olduklarını, Türkiye ve İngiltere'yi bu anlamda teşvik etmeyeceklerini, eğer İngiliz hükûmeti kuvvetini göstermek isterse kendilerine güvenebileceklerini ve yardım edebileceklerini belirttikten sonra Rus hükûmeti söz veya bildirilerle iktifa ettiği takdirde savaşla karşılık vermeyeceklerini, ancak Rusya sözlerini fiili harekete dökerse yeni tedbirler hakkında karar vermek gerektiğini ifade etmiştir. Bununla ilgili bkz.: Baltalı, **a.g.e.**, s.68.

84 "The Treaty of 1856", **The Times**, 21 Kasım 1870, s.5. Bu tarih Goryanof'un eserinde 20 Kasım olarak görülmektedir. Bununla ilgili bkz.: Goryanof, **a.g.e.**, s.234.

85 Mertz, **a.g.t.**, s.22-23.

86 Goryanof, **a.g.e.**, s.233-234.

87 Rheindorf, **a.g.e.**, s.103.

88 Mertz, **a.g.t.**, s.23-24.

Rus Notasının Fransa ve İtalya'daki Yankıları

Rusların Paris Antlaşması'nın 11. maddesinin ilgası ile ilgili teşebbüsü Fransa'da büyük bir infial uyandırmıştır. Rusların Karadeniz'deki tarafsızlığı tek taraflı olarak kaldırmaması yönünde görüş bildiren Fransa, gerekirse zırhlı donanmasını Şark'a göndermeyi önermiştir.[89] Mamafih konferans teklifi Prusya'dan gelince Fransa içinde bulunduğu savaş meselesini uluslararası bir boyuta taşıma gayesiyle bu teklifi onaylamıştır.[90] Fransa'nın asıl amacı İngiltere'nin de yardımıyla Prusya-Rusya şeytan ittifakını dizlerinin üzerine çöktürmekti.[91] Bununla birlikte İngiliz *Saturday View* gazetesinde yer alan bir haberde Fransa'nın St. Petersburg sefirinin Ruslara Paris Antlaşması'nın tadili karşılığı ittifak teklifi yaptığından ve Rusya'nın bu teklifi İngiltere ile Avusturya'yı karşısına almamak için reddettiğinden bahsedilmiştir.[92]

Meselede İtalya'nın tutumu ise genel olarak gelişmelere göre tavır almak şeklindeydi. Nitekim Rusya'nın İtalya Elçisi Baron Uxill, 12 Kasım'da İtalya Dışişleri Bakanı Visconti Venosta'ya[93] notayı verdikten sonra, Venosta kabinedeki arkadaşlarına danışıncaya ve imzacı diğer devletlerin tutumu belli oluncaya kadar görüş bildirmeyeceğini belirtmiştir.[94] İtalya Kralı II. Vittorio Emanuele de Osmanlı Elçisi Fotiadi Paşa[95] ile 16 Kasımda[96] yaptığı görüşmede Rusya'nın hareketini "abes" olarak niteleyip, Prusya Devleti'yle birlikte hareket ettiği kanısında olduğunu ve Avusturya ile İngiltere devletleri bu harekete karşı koyacak olurlarsa kendisinin de maddi olarak yardım edebileceğini ifade etmiştir. İtalya Hariciye Nazırı Venosta ise İngiltere ve Avusturya devletleri tarafından verilen cevabın konferansa yol açtığından bahisle bu gelişmenin pek hayırlı olmadığını Osmanlı elçisine söylemiştir.[97] Mamafih 24 Kasım'da Floransa kabinesi, St. Petersburg'daki İtalyan Elçi Carocciola'ya gönderdiği yazıda meselede İngiltere ve Avusturya ile birlikte hareket edileceğini bildirmiştir.[98]

Bu arada ilginç olan bir husus da Amerikan basınına göre Amerika Birleşik Devletleri yönetiminin bu meselede Rusya'yı destekleme eğiliminde olması ve bunun için teşebbüsler de bulunmasıdır. Fakat Amerikan hükûmetinin böyle bir girişiminin olmadığını yapılan araştırmalar ortaya çıkarmıştır.[99]

---

89 **Die Neue Freie Presse**, 2 Aralık 1870, s.1.

90 Mertz, **a.g.t.**, s.30.

91 Rheindorf, **a.g.e.**, s.106.

92 "Rusya ile Şark", **Hakayıku'l-vakayi**, 24 B. 1287/20 Ekim 1870, s.1.

93 Emilio Visconti Venosta (1829-1914), İtalyan devlet adamı. 1866-1867 ve 1869-1876 yıllarında İtalya dışişleri bakanı.

94 Goryanof, **a.g.e.**, s.230; Baltalı, **a.g.e.**, s.73.

95 Fotiadi Paşa (Yanko) (1827-1892), Osmanlı Devleti'nin 1861-1870 Atina, 1870-1872 Roma, 1874-1878 tekrar Atina elçisi ve 1886-1889 yıllarında Roma büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Bununla ilgili bkz.: Sinan Kuneralp, **Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)**, İsis, İstanbul 1999, s.72.

96 "The Treaty of 1856", **The Times**, 17 Kasım 1870, s.5.

97 Türkgeldi, **a.g.e.**, C.I, s.214.

98 Baltalı, **a.g.e.**, s.74; Goryanof'un eserinde Floransa kabinesinin cevabının gönderilişi 24 Kasım olarak ifade edilmiştir.

99 Bununla ilgili bkz. Goryanof, **a.g.e.**, s.232.
Amerika'nın böyle davranmasına sebep ise İngiltere'nin Amerika İç Savaşı'nda (1861-1865) kaybeden güneyi desteklemesinin ardından Alabama kruvazörü meselesinden dolayı Amerika ile İngiltere arasında çıkan ihtilafı Rus yardımıyla çözmeye çalışmasıydı. Daha geniş bilgi için bkz. "Alabama Anlaşmazlığı", **AnaBritannica**, C.I, s.298-299. İddia edilen Amerikan talepleriyle ilgili bkz. Goryanof, **a.g.e.**, s.241-242. Böyle bir meselenin olmadığı ve bunun Amerikan basınının abartmasından kaynaklandığı ile ilgili bkz. Baltalı, **a.g.e.**, s.102-103.

Rus Notasının Osmanlı Devleti'ndeki Yankıları

Avrupa'da bu gelişmeler olurken meselenin esas tarafını temsil eden Osmanlı Devleti, Karadeniz'in tarafsızlığının tek taraflı ilga edildiğini Viyana'dan öğrenmiştir.[100] Bu durum daha önce belirtildiği üzere Osmanlı yetkilileri tarafından işitilmiş ve mesele ile ilgili tedbir almaya çalışılmış olsa da İstanbul'da büyük bir hayal kırıklığı meydana getirmiştir. Aslında hayal kırıklığının bu derece büyük olmasının sebebi Rus Elçisi İgnatiev ile olan yakınlık, belki de ona duyulan güvendi.[101] Nitekim yaşanan bu olumsuzluk borsaya da yansımakta gecikmemiş ve Osmanlı hisseleri birkaç saat içinde 6 kuruş düşmüştür.[102]

Karadeniz'in tarafsızlığının kaldırılması meselesi tam olarak gündeme gelmeden önce yerli gazetelerin yabancı yayın organlarından yaptıkları alıntılarla konuyu yakından takip etmeye çalışan Osmanlı kamuoyu, Rus notasının Londra, Viyana ve İstanbul'da bulunan Rusya sefirleri tarafından ilgili hükûmetlere verilmesinin ardından[103] gelişmeleri dikkat ve endişeyle izlemiştir. Osmanlı kamuoyunu bu sırada psikolojik olarak rahatlatabilecek en önemli güvence ise hiç şüphesiz Paris Antlaşması'nda imzası bulunan devletlerin imzalarına sahip çıkmalarıydı. Gerçekten de meselenin uluslararası kamuoyunu meşgul etmeye başlamasıyla birlikte kimi Avusturya gazetelerinde Avusturya Devleti'nin Osmanlı Devleti'nin hukukunu ve bağımsızlığını savaşla dahi olsa muhafaza edeceğine yönelik haberlere yer verilmesi,[104] keza aynı günlerde *Handelsblatt* adlı bir Alman gazetesinin İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Granville'nin Karadeniz ile ilgili antlaşmanın feshedilmesine rıza göstermektense silaha sarılmayı yeğleyeceği şeklindeki beyanatını yayımlaması Osmanlı kamuoyu üzerinde olumlu etkiler bırakmıştır.[105]

Meselenin açıklığa kavuşturulması için izinde olan Rus Elçisi İgnatiev'in dönüşüyle resmî nota beklenmekle birlikte İstanbul'daki etkili politikacılar telafi edici bir koruma olmadan söz konusu maddenin ilgasını kabul etme taraftarı değillerdi. Her ne kadar İngiltere haricindeki diğer devletlerin en azından Rusların bu girişimine karşı çıkmadıkları görülmekteyse de İstanbul'daki İngiliz Elçisi Sir Eliot, Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa'ya; Rusların söz konusu beyanlarının kabul edilemeyeceğini, zira Paris Antlaşması'nda imzası bulunan devletlerin imzaları olmadan ilgili maddeyi ilga edemeyeceklerini belirterek, Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı tavır almaya teşvik etmiştir.[106] Buna mukabil Mehmet Emin Ali Paşa İngiliz Elçisi Sir Eliot'a Türkiye ve Rusya'nın

---

100 Anton Prokesch von Osten, "Erinnerungen aus den Jahren 1870 und 1871", **Deutsche Revue**, (heraus. R. Fleischer), III, (April-Juni 1880), Berlin 1880, s.14.

101 Mertz, **a.g.t.**, s.28-29.

102 Goryanof, **a.g.e.**, s.235; Goryanof'un eserinde düşen kuruş miktarı olarak belirtilen 6 kuruş ifadesi doğru görünmektedir. *Le Courrier du Bas-Rhin/Niederheinischer Kurier* gazetesinde Rusya Devleti'nin Paris Antlaşması hükümlerine uymayacağına dair bir telgraf yayımlanması üzerine (**Hakayıku'l-vakayi**, 21 Ş. 1287/15 Kasım 1870, s.1) Galata borsası 53 kuruştan fazla iken 47 kuruşa düşmüş. Salı günü 46,05 kuruştan açılan borsanın öğleye doğru 42 kuruşa düşmesi üzerine büyük heyecan yaşanmıştır. **Hakayıku'l-vakayi**, 22 Ş. 1287/16 Kasım 1870, s.2. Hemen akabinde İngiltere ve diğer devletlerin Paris Antlaşması'na sadık oldukları belirtilerek, halkın ortaya çıkan "tevatüre" kapılıp telaşa ve endişeye düşmemeleri telkin edilmiştir. "Mütalaa-i Basiret", **Basiret**, 22 Ş. 1287/16 Kasım 1870, s.1,2. Daha sonra borsa 43,5 kuruştan açılmış, ancak Rusya'nın antlaşmayla ilgili sert beyanlarda bulunduğu söylentisi üzerine tekrar 40,30 kuruşa kadar düşmüştür. **Hakayıku'l-vakayi**, 2 N. 1287/25 Kasım 1870, s.4.

103 **Basiret**, 22 Ş. 1287/16 Kasım 1870, s.1.

104 **Basiret**, 24 Ş. 1287/19 Kasım 1870, s.1.

105 "Rusya Meselesi", **Basiret**, 25 Ş. 1287/20 Kasım 1870 (I. İlavesi), s.1.

106 Goryanof, **a.g.e.**, s.235-236; İngiliz elçi sadrazamla yaptığı görüşmede Mehmet Emin Ali Paşa'yı son derece üzgün bulduğunu dile getirmiştir. Bununla ilgili bkz.: Baltalı, **a.g.e.**, s.69.

yalnız bu konuda değil genel barış için uzlaşmaları gerektiğini söylemiştir.[107] Keza Osmanlı Devleti'nin Londra'daki Elçisi Musurus Paşa'nın[108] da İngiltere dışişleri bakanlığı ile temasa geçmesi Sir Eliot'ı heyecanlandırmış ve İngiliz elçi onun vasıtasıyla Mehmet Emin Ali Paşa'yı tahrik etmek istemişse de Mehmet Emin Ali Paşa bu duruma pek aldırış etmemiştir.[109]

Notanın İstanbul'a ulaşmasından sonra o sırada izinli olan Elçi İgnatiev'in[110] yerine Rus Maslahatgüzar Staal 15 Kasım'da bu notayı Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa'ya teslim ederken sadrazamın "demek ki bize savaş getiriyorsunuz" sözleri üzerine "aksine Türkiye'ye sağlam ve devamlı bir barış temin edecek çareler getiriyorum" demiştir. Mehmet Emin Ali Paşa, sirküleri aldıktan sonra bu hususta tek başına karar veremeyeceğini belirterek, değişikliği diğer devletlerin yardım ve katılımlarıyla yapmalarının daha doğru olacağını ifade etmiştir. Buna mukabil Staal da ortak müzakereye açık oldukları cevabını vermiştir.[111]

Bu arada Gorçakov, Staal'a 14 Kasım'da gönderdiği bir yazıda, daha önce İngiliz ve Osmanlı elçilerine beyan ettiği gibi, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanların iki ülke arasında ciddi uyuşmazlık çıkması için fırsat kolladıkları düşüncesini yineledikten sonra, Hristiyanların bu durumu kendi bağımsızlık emellerinin ortaya çıkarılması için güzel bir vesile saymalarının muhtemel olduğunu, Osmanlı Devleti bu meselede Rusya'nın hatırını kıracak şekilde hareket edip, meseleye vesveseli bir hâl verirse, Şark Hristiyan kavimlerinin bekledikleri fırsatın muhtemelen Rusya'nın müdahalesi olmadan ortaya çıkacağını ifade etmiş; Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde ne ihtiras ne de gizli bir emeli olduğunu belirtmeyi ve Osmanlı Devleti Rus talebini kabul ederse uzun senelerdir sahip olmadığı bir güven kazanacağını da ilave ederek aba altından sopa göstermeyi ihmal etmemiştir.[112]

Akabinde hemen konu devletin ileri gelenleri arasında ele alınmış ve meseleye ilişkin yapılan müzakereler esnasında İngiltere'nin bu konuda Rusya'yı eleştirdiği, antlaşmanın bazı maddelerinin tek taraflı bir biçimde ilgasının kabul edilemeyeceğini bildirdiği, Avusturya'nın da Rusların teşebbüsüne sıcak bakmadığı ve İtalya'nın ise po-

---

107 Mertz, **a.g.t.**, s.28-29.

108 Musurus Paşa (Kostaki) (1807-1891), Osmanlı devlet adamı ve diplomat. Musurus Paşa ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Nurdan Şafak, **Bir Tanzimat Diplomatı Kostaki Musurus Paşa (1807-1891)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2006.

109 Rheindorf, **a.g.e.**, s.105.

110 Rus Elçisi General İgnatiev'in İstanbul'dan ayrılma gerekçesinin Baltık kıyılarında 1 milyon Frank değerinde arazi satın alması ve oradaki işlerini halletmek istemesi olarak belirtildiği görülmektedir. Bunun için 11 Eylül'de Sultan Abdülaziz'le görüşüp izin isteyen İgnatiev, Osmanlı Devleti'nde bulunan bütün konsolosluklarına da yazı göndererek, gerek Rusya tebaası ve gerek kendilerinin Osmanlı Devleti'nin emirlerine aykırı davranmamalarını istemiştir. Bununla ilgili bkz.: **Basiret**, 16 C. 1287/13 Eylül 1870, s.2. Rus Elçisi İgnatiev 16 Kasım'da İstanbul'dan Olga adlı buharlı gemi ile ayrılmıştır. Bununla ilgili bkz.: "The Treaty of 1856", **The Times**, 17 Kasım 1870, s.5.

111 Goryanof, **a.g.e.**, s.235-236; Baltalı, **a.g.e.**, s.69. Rusya'nın İstanbul'daki maslahatgüzarı Staal, tamamı Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa'ya verirken tamamde Osmanlı Devleti'ne karşı hiçbir düşmanca ve kötü niyetli fikir bulunmadığını, bilakis Paris Antlaşması'nın iki ülke arasında iyi ilişki kurulmasına engel olduğunu ve iki ülke arasındaki ilişkilerin kesilmesi ihtimaline göre hesaplarını yürütenler ile böyle bir durumun ortaya çıkması ümitlerini besleyenlere yarayacağını belirttikten sonra Çar'ın malumu kararı almakla iki devlet arasında samimi ve dostça ilişkilerin kurulmasına engel olan hususları barış vasıtaları ile bertaraf etmek maksadını göz önünde bulundurduğunu Bâbıâli'ye ispat etmeye çalıştığını ifade etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Goryanof, **a.g.e.**, s.216-217.

112 Goryanof, **a.g.e.**, s.237; Gorçakov Osmanlı elçisi ile yaptığı görüşmede de aynı görüşleri dile getirmiştir. Bununla ilgili bkz.: Türkgeldi, **a.g.e.**, C.I, s.217-218. Keza Gorçakov aynı görüşü İngiltere'nin St. Petersburg'daki Elçisi Sir Buchanan'a da ifade etmiştir. Bununla ilgili bkz.: Baltalı, **a.g.e.**, s.71.

litik olarak İngiltere'yi takip ettiği ortaya koyulduktan sonra Rus teklifinin birdenbire ortaya çıkmasının ardından iptalinin söz konusu olamayacağı hususunda görüş birliğine varılmıştır. Müteakiben İngiltere ve Avusturya devletlerinin konferans yapılmasını tercih edecekleri umulmakla birlikte Rusya'nın buna yanaşmaması durumunda imzacı devletlerin savaşı göze alıp almayacakları bilinmediğinden Osmanlı Devleti'nin;

a) Rus teklifini kayıtsız şartsız reddetmek,

b) Meseleyi konferansa havale etmek,

c) Meseleyi birçok yazı ve sözle oyalayıp, bazı şartların teminiyle kabul etmek şıklarından birini tercih etmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Bu üç şık kendi aralarında değerlendirildiğinde; ilki Rus tamimini protesto edip sonucu beklemek veya savaşı göze almak anlamına gelmekteydi. Ancak burada meseleyi oluruna bırakmak kötü sonuçlar doğurabileceği gibi müttefiksiz bir harbe girmek de akla uygun değildi. İkinci şık olan meselenin bir konferansa havalesi ise sonuçları öngörülemeyecek sıkıntılar ve tehlikeler meydana gelebileceğinden Osmanlı Devleti'nin bu şıkkı tercih etmemesi, eğer başka devletler tarafından teklif edilirse de reddine çalışması uygun görülmüştü. Üçüncü şık ise meselenin daha iyi bir şekilde halledilemeyeceğine kanaat hasıl olması durumunda izlenecek yol olarak öne çıkmaktaydı. Akabinde meselenin diğer devletlerin niyet ve tasarılarına göre tekrar görüşülmesi hususunda uzlaşılmış ve Gorçakov'un yazısına cevap verilmemiştir.[113]

Bu arada Gorçakov, Osmanlı Devleti'nin Rus talebinin haklılığını tanıyacağını umduğunu, aksi takdirde sonuçlarından zarar göreceğini ve daha önce bahsettiği gibi Rusya'nın askerine bir nefer ilave etmeden Osmanlı sınırları içinde yaşayan Hristiyan halkları harekete geçirebileceğini belirterek, bir bakıma Osmanlı Elçisi Rüstem Bey'i tehdit etmekteydi. Ayrıca Asya idaresi müdürü vasıtasıyla Osmanlı elçiliğine gönderdiği bir yazıda da bu meselede Ali Paşa'ya güvendiğini dile getirmiş ve Rüstem Bey'e Ali Paşa ile gizlice görüşebileceğini söyleyerek, "Ali Paşa ile bir saatçık mülâkat mümkün ve müyesser olsaydı tarafeynin hoşnûdi ve rızasıyla her şey yapılır biterdi" ifadelerini kullanmıştır.[114]

İngiliz-Rus mücadelesinin İstanbul ayağında İngiliz Elçisi Elliot, Rus maslahatgüzarla yaptığı bir görüşmede Rusya'nın müracaat ettiği vasıtaların uygun olmadığını belirtmiş ve antlaşmalara riayet edilmesi hususunun kendi ülkesinde Avrupa siyasi düzeni açısından bir zaruriyet olarak kabul edildiğini, bu temel kuralın bozulmasını engellemek için İngiltere'nin zannedildiğinden daha çabuk ve daha kolay savaşa karar verebileceğini beyan etmiştir. Buna karşılık Staal, barışların silah zoruyla yok edildiğini, fakat Rusya'nın böyle bir amacı olmadığını belirtmiştir. Elliot'un çarenin diğer devletlerle müzakere olduğunu ifade etmesi üzerine Staal da müzakere kapısının kapalı olmadığını beyan etmiştir.[115]

Bu arada Bismarck, 10 Kasım'da İstanbul'daki elçisi Kont Keyserling'e gönderdiği bir mesajda; Rusya-Prusya dostluğunun bozulmasının mümkün olmadığının, aksine samimi bir uzlaşıyla birbirlerine bağlı olduklarının İstanbul'daki devlet adamlarına anlatılmasını isteyerek, Osmanlı Devleti'nin hareket alanını sınırlandırmaya ve Rusların

113
114 Türkgeldi, **a.g.e.**, C.I, s.217; Baltalı, **a.g.e.**, s.71-72.
115 Türkgeldi, **a.g.e.**, C.I, s.217-218.
Goryanof, **a.g.e.**, s.239.

hamlesinin kabul edilmesini sağlamaya çalışmıştır.[116] Keyserling ise İstanbul'daki siyasi gelişmelerle ilgili Bismarck'a 16 Kasım'da gönderdiği bir telgrafta; burada Karadeniz'in tarafsızlığının ilgasının önemli bir mesele olarak görülmediğini, hatta esas olarak meselenin ucuz atlatıldığı için rahatlamanın söz konusu olduğunu ve devletlerin müşterek uzlaşısıyla tasdik edildiği takdirde yeni bir keyfiyet olarak kabul edileceğini bildirmiştir.[117]

Buna mukabil Osmanlı kamuoyunun görüşlerinin bir yansıması olarak *Basiret* gazetesinde Hayreddin imzalı neşredilen bir yazıda Rusya'nın Avrupa'daki savaştan istifade etmemesinin hayal olduğundan, Avrupa'nın çeşitli yerlerinden gelen telgraflarda Rusya'nın Paris Antlaşması'nı değiştirerek Karadeniz'de deniz kuvveti bulundurmak istediği "dedikodularından" bahsedildiğine dikkat çekilerek, "Rusya Devleti Karadeniz'de neden kuvvet bulundurmaya lüzum ve mecbur hissediyor? Rusya'nın deniz ticareti tehlike içinde mi bulunuyor? Korsanlar mı var?" soruları sıralandıktan sonra, böyle bir deniz kuvvetinin Osmanlı Devleti'ne tehlikeden başka bir şey getirmeyeceğine değinilmiştir. Bununla birlikte Rusya'nın yeni oluşturulan Osmanlı donanması karşısında tutunamayacağı belirtildikten ve böyle bir teklifi Bâbıâli'ye nasıl kabul ettirebileceği sorulduktan sonra, bunun nedeninin ya Fransa'nın Almanya istilasından kurtulmak için Rus yardımı istemesinden ya da Almanya'nın Fransa ile işini bitirmezden evvel Rus Devleti'yle bir sıkıntı yaşamamak için işi yokuşa sürmesinden kaynaklanabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin sulh adına bu teklifi kabul etmesi durumunda Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhindeki tasavvurlarını kolaylaştırmış olacağı, hatta böyle bir durumda Osmanlı Devleti'nin şimdiki hâliyle sonraki hâlinin kıyaslanamayacağı belirtilmiştir.[118]

Aynı gazetede yer alan bir başka haberde ise uluslararası hukuk normları dışına taşan Rusya'nın Paris Antlaşması hükümlerini değiştirmesine Viyana, Floransa ve Londra'nın direnecekleri Avrupa'dan gelen haberlerden anlaşılmasına rağmen[119] eğer iş harbe kadar giderse, Avusturya'nın yeterli kuvveti olmaması, İngiliz donanması karşısına da Amerika donanmasının çıkma ihtimalinin bulunması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin kendini müttefiksiz savunacak güçte bulunduğuna vurgu yapılmıştır.[120]

İngiltere'nin durumu ile ilgili söz konusu haberlerin yanında İngiliz subaylarından bazılarının Osmanlı ordularında görev almak istediklerinden[121], hatta Avusturya'nın da bu arada olası bir savaşa hazırlık amacıyla ihtiyat birliklerini göreve çağırdığından bahsedildiği görülmektedir.[122] Öte yandan Rus gazetesi *Golos*'a atfen verilen bir haberde Rusların Karadeniz'de donanma inşası için "yardım defteri açtıkları" belirtilmiştir.[123]

Rus notasına tepki olarak yayımlanan bir başka haberde ise Rusya'nın, başkenti St. Petersburg'a 800 saat mesafedeki denizde kuvvet bulundurmasının menedilmesi hususunda hukuk zaferini 1856 yılında kazanmış olan Osmanlı Devleti'nin Rusya ile

---

116 Bormann, **a.g.t.**, s.221; Goryanof, **a.g.e.**, s.207.
117 Rheindorf, **a.g.e.**, s.105.
118 "1856 Senesi Muahedatı ve Rusya", **Basiret**, 25 Ş. 1287/20 Kasım 1870, s.2,3.
119 "Rusya Meselesi", **Basiret**, 29 Ş. 1287/24 Kasım 1870, s.1.
120 "Yine Bir Şark Meselesi", **Basiret**, 29 Ş. 1287/24 Kasım 1870, s.3.
121 "Rusya Meselesi", **Basiret**, 30 Ş. 1287/25 Kasım 1870, s.1; "Rusya Meselesi", **Hakayıku'l-vakayi**, 30 Ş. 1287 (Gazetede 30 Şaban'ın üzeri çizilip 1 Ramazan 1287 yapılmıştır)/25 Kasım 1870, s.4.
122 **Basiret**, 30 Ş. 1287/25 Kasım 1870, s.2.
123 "Rusya Meselesi", **Basiret**, 30 Ş. 1287/25 Kasım 1870, s.1.

bir tutulmasının Osmanlı Devleti'nin Avrupa dengesinin büyük bir yönünü teminat altına alma fedakârlığıyla ilgili olduğu ve eğer Rusya bir harp hâlinde Osmanlı gemilerinin hızlı bir şekilde Karadeniz'e girmelerinden korkuyorsa Osmanlı Devleti'nin de Rus zırhlılarının Karadeniz de dolaşmasından çekinebileceği belirtilmiş; Kafkasya'nın 1856 sonrası Rus saldırıları neticesinde Rus tahakkümüne girmesi nedeniyle Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarının tehlikeye düştüğü, dolayısıyla Rusya'nın bu teklifinin reddedilmesi gerektiği hatırlatılmıştır.[124]

Osmanlı basınında bu gibi yorumlar yapılırken Rus Elçisi İgnatiev, iznin ardından İstanbul'a dönmüş[125] ve 24 Kasım Salı günü Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa ile uzun bir görüşme yapmıştır.[126] İhtimal ki bu görüşme esnasında İgnatiev, Osmanlı yetkililerine Çar'ın kararının Osmanlı Devleti'ne karşı bir düşmanlıktan değil, bilakis kendi devletinin onur ve güvenliği açısından olduğunu yineleyerek Rusya'nın dostluk kapılarını yıkmayacağını, düşmanca hareket etmek niyetinde olmadığını ve Karadeniz'de yeni bir donanma ihdas etmeyeceğini ifade etmiştir. Bu sırada mesele İstanbul'da devletin ileri gelenleri tarafından tekrar tartışılmış ve bu tartışma sonucunda İngiltere'nin Avrupa'nın mevcut karışıklığında doğrudan kendi menfaatine zarar vermeyen Şark meseleleri için harp etmekten kaçındığı, meselenin bir konferansa havalesine meyilli olduğunun Rusya kabinesine gönderilen cevaptan anlaşıldığı, keza Rusya geri adım atmayacağından ve Osmanlı Devleti de müttefiksiz bir harbi göze alamayacağından şayet İngiltere, Avusturya ve İtalya devletleri Rusya'ya karşı harp ilan ederlerse iştirak edilmesi, aksi takdirde konferansın geçiştirilerek Osmanlı Devleti'nin Rus tamiminde yer alan bazı maddelere güçlü ilaveler yaparak bunu kabul etmesi yönünde karar verilmiştir.[127]

Bu gelişme üzerine İgnatiev, henüz konferans yapılmadan önce Osmanlı Devleti ile özel bir anlaşma yapmaya çalışmış; ancak Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa ve bu husus ile ilgili görüşü sorulan İngiliz elçi buna rıza göstermemişlerdir. Gerilimin giderek tırmanmaya başlamasıyla Osmanlı yetkilileri, İngiliz elçinin teşvikiyle donanmayı geliştirip, Tuna boylarındaki kaleleri sağlamlaştırarak olası bir savaş için hazırlık yapmaya başlamışlardır.[128]

Osmanlı başkentinde ise ikna çabalarına devam eden İgnatiev, büyük ihtimal mesele ile ilgili 25 Kasım Cuma günü[129] Sultan Abdülaziz'in huzuruna çıktığında Sultan kendisine Rus deniz kuvvetlerini sınırlayan maddelerin kaldırılmasına önem verdiğini, Rusya'ya itimadı olduğunu, meselenin kendisi için doğru veya yanlış olarak Osmanlı Devleti'nin emniyet garantisi sayılan bir maddeden vazgeçmek keyfiyetinden ibaret

---

124 "Dünkü Nüshamızla Neşrettiğimiz Prens Gorçakof'un Notasına Mütalaamız", **Basiret**, 6 N. 1287/1 Aralık 1870, s.2,3.

125 Rus Elçisi İgnatiev'i Hocabey'den alıp, İstanbul'a getirmek üzere Taman adlı Posta vapuru 14 Kasım'da İstanbul'dan hareket etmiş (**Basiret**, 23 Ş. 1287/18 Kasım 1870, s.1) ve İgnatiev 20 Kasım'da İstanbul'a gelmiştir. **Basiret**, 25 Ş. 1287/20 Kasım 1870, s.1; **Basiret**, 26 Ş. 1287/21 Kasım 1870, s.1; **The Levant Herald**, 26 Ş. 1287/21 Kasım 1870, s.606.

126 **Basiret**, 30 Ş. 1287/25 Kasım 1870, s.1.

127 Türkgeldi, **a.g.e.**, C.I, s.219; Mertz, **a.g.t.**, s.19; 25 Kasım tarihli *Tunpuie* gazetesinde yer alan bir habere göre Osmanlı Devleti'nin Rus tamimini bazı ilavelerle kabulünde o sıralarda yeni bulunan torpidoların Fransız gemileri üzerinde etkili olmaları ve Rusların Karadeniz'de filo oluşturmalarının Osmanlı Devleti'nin elinde bu tür silahlar olduğu sürece bir sakın teşkil etmeyeceği görüşü etkili olmuştur. Bununla ilgili bkz. **Die Neue Freie Presse**, 5 Aralık 1870, s.1. Aynı konu hakkında benzer bir yazı için bkz.: "The Eastern Question", **The Times**, 26 Kasım 1870, s.5.

128 Rheindorf, **a.g.e.**, s.119; Goryanof, **a.g.e.**, s.260-261.

129 **Hakayıku'l-vakayi**, no: 88, 4 N. 1287/27 Kasım 1870, s.1.

olduğunu, Rusya ile mevcut güzel ilişkilerin devamı ve geliştirilmesi için bu garantiden memnuniyetle vazgeçeceğini, ancak bu vazgeçişe karşılık eş değer bir taviz gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Sultan Abdülaziz:

> "Bu meselenin aramızda ihtilaf kaynağı olmasına asla razı olmayacağım. Ben Rusya'ya karşı en uzlaşmacı hisler ve temayüller beslemekte ve kudretli komşumla ülkem arasındaki dostluk bağlarını takviye etmek arzusundayım. Size temin ederim ki, üç milyon askerim olsa da yine Rusya'ya harp açmaya karar veremem. Meğer ki Rusya bize hücum etsin. Çar hazretlerine bu son sözlerimi aynen tekrar etmenizi rica ederim"[130]

diyerek Osmanlı Devleti'nin uzlaşmadan yana olduğunu göstermiştir. Sultan Abdülaziz'in bu tavrı ise Çar'ı fazlasıyla memnun etmiştir.[131]

Osmanlı Devleti'nin meseleye bakışının en üst düzeyden bu şekilde ifade edildiği bir sırada Prusya Elçisi Keyserling de Osmanlı yetkililerine Prusya Devleti'nin meselenin barışçıl bir şekilde halledilmesi ve bu maddeye mahsus olmak üzere bir konferansın toplanması düşüncesinde olduğunu bildirince devletin ileri gelenleri bir kez daha toplanmış ve mesele tekrar müzakere edilmiştir. Toplantı sırasında Ruslar Karadeniz'in tarafsızlığını ilga maddesi haricinde bir konuyu veya diğer maddeleri gündeme getirir mi endişesi hasıl olmuşsa da konferansın elçilerden ibaret olması nedeniyle bu endişe zail olmuştur. Nihayetinde konferansa söz konusu mesele haricinde Osmanlı Devleti ile ilgili bir şeyden bahsedilmeyeceği ve Osmanlı Devleti'nin geleceği hususunda kati bir teminat almak şartıyla iştirak edilmesi kararlaştırılmıştır.[132]

Mesele ile ilgili konferans yapılması hususu giderek ağırlık kazanınca Osmanlı basınında yer alan bir haberde; Rusya'nın harp edip, galip gelmeden bu cesareti nereden bulduğu belirtildikten sonra, Rusya'nın Karadeniz'deki deniz kuvvetinin ne Prusya'nın Baltık'taki donanmasını ne de İtalya'nın Malta'sını vurmak için olduğu, bunun doğrudan Osmanlı Devleti'ni ilgilendirdiği ve Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın bu kuvvete sahip olmadan çaresine bakması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca Rusya ile Osmanlı Devleti savaşa başladığında Osmanlı Devleti'nin hukukunu muhafaza için savaştığı görülünce diğer Avrupa devletlerinin de kendi hukuk ve nüfuzlarının ayaklar altına alınmış olacağını göreceklerinden Osmanlı Devleti'ne yardım edebilecekleri, bununla birlikte Rusya Karadeniz'de donanmasının olmamasından şikâyet ediyorsa, Osmanlı Devleti'nin de Rusya ile daha önce yapmış olduğu antlaşmalardan pek çok şikâyetleri olduğuna değinilerek hepsinin birlikte ele alınması gerektiği belirtilmiştir.[133]

Yine aynı husus ile ilgili bir başka yazıda; Karadeniz'in tarafsızlığı kaldırılırsa Anadolu'nun tehlike altında kalacağı ve Rusya'nın deniz kuvvetine karşı Sinop ve Trabzon'da birer liman yapıldığı takdirde Osmanlı kıyılarını vuramayacağı ve bunun

---

130 Goryanof, **a.g.e.**, s.240. Sultan Abdülaziz'in bu sözleri söyleyip söylemediğine dair bazı tereddütler de bulunmaktadır. Zira İngiliz Elçisi Elliot, İgnatiev'i "Yalancı Paşa" olarak tanımlarken bir görüşmesinde Mehmet Emin Ali Paşa'ya söz konusu konuşmayı sorduğunda Mehmet Emin Ali Paşa'nın Rus elçisinin Padişah'ın sözlerini yanlış anladığını ifade etmiştir. Keza İngiliz elçi Sultan Abdülaziz'le yaptığı 7 Aralık'taki görüşmede Rus elçinin kendileriyle ilgili sarf ettiği sözleri hatırlatınca, Sultan elçinin sözlerine atfettiği anlamda konuşmadığını dile getirmiştir. Bununla ilgili bkz.: Baltalı, **a.g.e.**, s.94.

131 Goryanof, **a.g.e.**, s.241.

132 Türkgeldi, **a.g.e.**, C.I, s.220-221.

133 "Rusya Meselesi ve Konferans", **Basiret**, 10 N. 1287/4 Aralık 1870, s.2.

önemli bir engel olacağı ifade edilmiştir. Ancak Rusya'nın Elburz dağları üzerinden Osmanlı mülküne saldırmasının nasıl engelleneceği sorulduktan ve Rusya'ya güvenilmediği belirtildikten sonra Rus saldırganlığının önüne geçebilmek için Kafkasya'ya yeni bir idare tarzı verilmesi önerilmiştir. Bu öneriye göre Gürcistan ve Çerkesistan'da yeni bir idare kurularak, Rusya tarafında kalacak Çerkesistan'a Müslüman, Osmanlı Devleti tarafında kalacak Gürcistan'a ise Hristiyan bir "han" atanması ve bunların Avrupa devletleri yanında Osmanlı ve Rus devletleri tarafından himaye edilmeleri gündeme getirilmiştir. Akabinde Rusya'nın Paris Antlaşması'ndan önce işgal edip "Rus sıfatı" epeyce verdiği Gürcistan ile söz konusu antlaşmadan sonra işgal ettiği Çerkesistan'ı vermek istemeyeceği, buna mukabil Rusya'nın Gürcistan'daki hakkının son muharebede Osmanlı askerî masrafına ve Karadeniz'in tarafsız olması karşılığı ortadan kalktığı ve Gürcistan'ın tamamı alınamaz ise de meşru olarak Osmanlı himayesine alınmasına Rusya'nın karşı çıkmaması gerektiği ifade edilmiştir.

Aynı yazıda, Çerkesistan meselesiyle ilgili olarak da; buranın Osmanlı Devleti'nin bağımsız bir mülkü gibi görüldüğü belirtilerek, Rusya'nın burayı "geçenlerde" işgal ettiği, ancak Çerkeslerin Osmanlı Devleti'nin kati olarak tebaası olma arzusu devam ettikçe bunların iki devlet himayelerinde bulunmalarının adil olacağı, hele Çerkeslerin yarısından fazlası istemedikleri bir devlete tabiiyet etmeyip vatanları dışında meşru bildikleri bir devlette bulunuyorlarsa, bu halkın da konferansta yer alacağı ve Avrupa devletlerinin dikkatini çekecekleri dile getirilerek, Rusların konferansta Karadeniz'deki varlığının tekrar ortaya çıkmasının karşılığı olarak Osmanlı Devleti'ne bazı ödünler vermesinin gerektiği belirtilmiştir.[134]

Bu arada Osmanlı başkentinde yabancı dille yayımlanan *La Turkie*[135] ve *Le Phare de Bosphore*[136] gazeteleri ise Karadeniz'in tarafsızlığının kaldırılması hususuna ılımlı bir yaklaşım sergileyerek, bu doğrultuda haberlere yer vermişlerdir. Söz konusu gazetelerin bu tutumu özellikle *Basiret* gazetesi tarafından şiddetle tenkit edilmiştir. Nitekim Hayrettin imzalı bir yazıda; "Beyoğlu'nda bazı yabancı tüccar takımının ellerinden çıkma gazetelerde" Rus talebinin reddedilmemesinin ve Karadeniz'de donanma bulundurmasına karşı çıkılmamasının dile getirildiğini ifadeyle "Rusya'nın Karadeniz'de donanma bulundurması tamiri güç vahamet arz etmez mi?" diye sorulduktan sonra Rus talebinin kabul edilmemesiyle harbe başlanacağının zannedildiği, aksine Rusya'nın Karadeniz'de gücünü artırmadıkça harbe cesaret edemeyeceği, fakat Karadeniz Osmanlı Devleti'nin elinde oldukça Hocabey'in her zaman vurabileceği, Kırım'ın ele geçirilebileceği, hatta Kafkasya harbinin yeniden başlatılabileceği vurgulanarak Rusya'nın Yunan ile irtibatının kesilebileceği, Tuna ve Anadolu'dan gelebilecek tehditlerin savuşturulabileceği, bunun da ötesinde Karadeniz'e hakim olundukça Rusya'nın Osmanlı Devleti ile harbe giremeyeceği, dolayısıyla Rus talebinin reddedilmesi gerektiği belirtilmiştir.[137]

La Turkie gazetesinin 26 Kasım tarihli nüshasında, Rusya'nın 1856 tarihli Karadeniz Antlaşması'nı tadil etmesinin kendilerince ne bir fenalığı ne de tehlikeyi doğur-

---

134 "Devlet-i aliyyenin Bi'l-mukabele Rusya'dan Mutalebı Ne Olmalı", **Basiret**, 20 N. 1287/14 Aralık 1870, s.3.
135 **Hakayıku'l-vakayi**, 23 Ş. 1287/17 Kasım 1870, s.1; **Hakayıku'l-vakayi**, 24 Ş. 1287/18 Kasım 1870, s.4.
136 "Mütalaa-ı Basiret", **Basiret**, 22 Ş. 1287/17 Kasım 1870, s.2.
137 Hayrettin, "Olacak Ya Olmayacak", **Basiret**, 30 Ş. 1287/25 Kasım 1870, s.3.

madığı ifade edilince *Basiret* gazetesi bunu şaşılacak bir ifade olarak niteledikten sonra, resmî olmayan bu gazetenin böyle bir dil kullanmasının İngiltere ve Avrupa'nın diğer devletleri nezdinde kötü bir etki bırakabileceğini belirterek meselenin önemine dikkat çekmiştir.[138]

Osmanlı basınında bu gelişmeler yaşanırken Prens Bismarck Avusturya, İtalya ve Osmanlı devletlerini Londra'daki konferansa davet etmiş; İngiltere de Fransa'yı daveti üstlenmiştir. Bu davet üzerine konu Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da tekrar tekrar tartışılmış ve Osmanlı Devlet yetkilileri 12 Aralık'ta konferansa katılma kararı almışlardır.[139]

Konferans Yeri Tayini

Prusya Başbakanı Bismarck, gelinen son aşamada meselenin imzacı devletlerin yapacağı bir konferansla çözümünden yanaydı; fakat Fransa meselesinin de konferansta ele alınabileceği düşüncesi onu rahatsız etmekteydi. Bu sırada bir İtalyan yetkilinin teklifi üzerine Avusturya Başbakanı Kont Beust, Granville'ye Avusturya, İtalya ve Osmanlı yetkililerinin müzakere temelinde uzlaşmak için önce İstanbul'da toplantı yapmalarını önermiştir. Mamafih bu teklife Granville, Bismarck ile yapılan görüşmelerin çıkmaza girebileceği endişesiyle sıcak bakmadığı gibi Bismarck da sert tepki göstermiş ve Avusturya'nın çabalarını engellemeye çalışmıştır. Fransız yetkililer de hükûmet olarak temsil edilip edilmeyeceklerinden emin olmadıkları için toplantının ertelenmesini talep etmişlerdir.[140]

Bâbıâli ise meselenin müşterek görüşmelerle halledilmesi için elçiler konferansının İstanbul'da yapılmasını teklif etmiş ve Bismarck da bu teklifi kabul etmiştir. Buna mukabil Gorçakov'un konferans yeri olarak St. Petersburg'u önermesi üzerine İstanbul uzaklığı yüzünden dikkate alınmadığı gibi Rusya ve Avusturya devletleri tarafından da benimsenmemiştir. Konferansın St. Petersburg'da yapılmasını ise İngilizler istememiştir. Berlin de Prusya-Fransa Savaşı dolayısıyla muhtemel bir Fransız yetkilinin gelemeyeceği gibi nedenlerle söz konusu edilmemiştir. En sonunda Bismarck biraz da İngilizlerin gönlünü almak amacıyla Londra'yı teklif etmiş ve 25 Kasım'da Kraliçe başkanlığında toplanan İngiliz kabinesi bu öneriyi kabul etmiştir.[141]

Bismarck, Gorçakov'un da onayını aldıktan sonra 26 Kasım'da diğer imzacı devletlere konferansın Londra'da toplanması ile ilgili olarak mutabık olup olmadıklarını sormuştur. Ardından Bismarck 3 Aralık'ta Londra'daki Alman Elçi Kont Bernstorff'tan St. Petersburg, Floransa, Viyana ve İstanbul hükûmetlerinin konferans yerini onayladıkları haberinin geldiğini ve İngiliz hükûmetinin diğer gerekli adımları atmasını bildirmesini istemiştir.[142]

---

138 **Basiret**, 6 N. 1287/30 Kasım 1870, s.1.

139 Türkgeldi, **a.g.e.**, C.I, s.222. Ayrıca bu konuya ilişkin Meclis-i Vükelâca hazırlanan ve takdim edilen mazbata ile ilgili bkz.: Türkgeldi, **a.g.e.**, C.I, s.469-477.

140 Mertz, **a.g.t.**, s.32; Goryanof, **a.g.e.**, s.257.

141 Rheindorf, **a.g.e.**, s.111-112; İgnatiev, müzakerelerin İstanbul'da yapılması hâlinde bazı başarılar elde edebileceğini düşünmüştür. Bununla ilgili bkz.: Goryanof, **a.g.e.**, s.204; Rus Elçi Brunnov ise Rusya'nın Karadeniz'de inşa edip kullanacağı gemilere İngiltere'nin muhalefet edebileceği kaygısıyla konferansın Londra'da yapılmasını istememiştir. Bununla ilgili bkz.: Mertz, **a.g.t.**, s.31-32.

142 Mertz, **a.g.t.**, s.31-32; Gorçakov, Rusya'nın politik samimiyetini göstermek ve daha önce Bismarck örneğinde ifade edildiği gibi yaralanan İngiliz milli hislerini onarmak için konferansın Londra'da yapılmasını onaylamıştır. Bununla ilgili bkz.: Mertz, **a.g.t.**, s.31.

13 Mart 1871 Tarihli Londra Konferansı

Konferans'ta İngiltere'yi Lord Granville, Prusya'yı Kont Bernstorff, Rusya'yı Baron Brunnov, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu Kont Aponi, İtalya'yı Kont Cadorna ve Osmanlı Devleti'ni Musurus Paşa temsil edip, müzakereleri yürüteceklerdi.

Müzakereler Prusya, Rusya ve Osmanlı Devlet yetkililerinin belirli alanlarda yetkilendirilmelerinden sonra başlayacaktı ve konferans ilke olarak Fransa-Almanya meselesiyle meşgul olmayacaktı. Rusya, Granville'nin onayıyla tamimi geri çekmeyeceğini bildirirken Osmanlı Devleti, sadece Karadeniz'in tarafsızlığı meselesini görüşeceğini tebliğ etmişti.[143]

Bu sırada Prusya Başbakanı Bismarck ise 28 Kasım'da Bernstorff'a verdiği bir talimatta imzacı devletler Rusya üzerinde baskı kurduklarında Prusya olarak Rusya'yı desteklemeleri ve Rusya'nın durumunu güçlendirmeleri gerektiğini belirttikten sonra, Rusya'nın mevcut savaştaki tutumundan, yani Avusturya ve Danimarka'nın Fransa yanında yer almasını engellemesinden dolayı kendilerine teşekkür borçlu olduklarını, konferans esnasında Rusya ile ihtilafa düşülmeyeceğini, hatta savaşa yol açsa bile Şark meselesinin Fransa meselesi ile kıyaslandığında önemsiz olduğunu hatırlatarak, Rusya'nın her şartta desteklenmesini istemiş ve İngiltere ile Avusturya Rusya'ya savaş açsa dahi kendilerinin Rusya politikasında hiçbir değişiklik olmayacağını ifade etmiştir.[144] Yani Prusya, bu meselede Rusya için her şeyi göze almaya hazır görünmekteydi.

Prusya Başbakanı Bismarck, Rusya ile ilgili bu tasarrufları öngörürken Fransa'nın konferansa katılma taleplerini Fransa-Prusya savaşının da ele alınabileceği endişesiyle kategorik olarak reddetmiştir. Ayrıca 3 Aralık'ta Prusya'nın Londra Elçisi Kont Bernstorff'a gönderdiği bir telgrafta konferansta böyle bir tartışma olursa konferansı terk etmesi talimatını vermiştir. Bu hususla ilgili olarak o dönemde Fransa hükûmetinin dışişleri bakanı olan Jules Favre, Paris bombardımanı esnasında Bismarck'tan seyahat izni istediğinde kendisine Paris'te kalması tavsiye edilmiştir. Prusya'nın bu tedbirlerine rağmen Londra'daki Rus Elçi Baron Brunnov, Fransa'nın konferansa katılmasına ilişkin protokolün açık bırakılmasını ya da diğer devletler tarafından imzalanan konferans kararlarının daha sonra Fransa tarafından da imzalanmasını önermiştir. Bu öneri İngiltere tarafından da uygun görülmüştür. Buna rağmen Alman yetkililerin bu hususta ayak diremeleri üzerine Granville'nin, Alman Elçi Kont Bernstorff'a yaptığı Fransa'nın konferansa katılamaması durumunda "konferansı terk ederim" şeklindeki ciddi tehdidini müteakiben Alman engeli aşılmış ve Granville 23 Aralık'ta Londra'daki ülke temsilcilerini 3 Ocak 1871 tarihinde, saat 13:00'te dışişleri bakanlığında konferansa davet etmiştir.[145]

Mamafih söz konusu tarihte Fransız temsilcilerin konferansa katılamayacakları anlaşıldığından konferans 17 Ocak'a ertelenmiştir. Buna rağmen Fransız temsilcilerin durumunda bir gelişme olmayınca konferans Fransız temsilcilerin yokluğunda 17 Ocak'ta açılmıştır.[146] Daha önceden kararlaştırıldığı gibi Londra'daki Osmanlı Elçisi Musurus Paşa

143
144 Mertz, **a.g.t.**, s.32-33.
145 **Die Grosse Politik**, C.II, s.18-19.
146 Rheindorf, **a.g.e.**, s.113-115; Bormann, **a.g.t.**, s.249.
Rheindorf, **a.g.e.**, s.120.

elçilerin en kıdemlisi olarak konferansın açılış konuşmasını yapmış[147] ve ardından konferansın başkanlığına Granville'yi önermiştir.[148] O da konuşmasını tamamladıktan sonra konferans hakkında açıklama yapmak üzere Baron Brunnov'u davet etmiştir.[149] Bütün delegelerin açıklamalarından sonra İngiltere tarafından sunulan protokol itirazsız kabul edilmiştir. Açıklamalardan yarım saat sonra Kont Bernstorff'un itirazlarına rağmen İngiltere Dışişleri Bakanı Granville, Musurus Paşa'nın Rus teklifini incelemesini[150] ve Fransızların da konferansa katılmalarını sağlamak amacıyla konferansı 24 Ocak'a ertelemiştir.[151]

Bu arada birinci oturumun ikinci kısmında Bernstorff da Prusya Kralı'nın 18 Ocak'ta "Kaiser/İmparator" unvanını aldığını belirterek, artık kendisinden Prusya değil de Alman temsilci olarak bahsedilmesini istemiştir.[152]

Konferansın ertelenmesinin ardından Avusturya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Beust, özellikle Musurus Paşa'nın özel isteklerinin konferansın toplanmasını tehlikeye sokacak derecede etkili olması nedeniyle memnun görünmüştür. Ayrıca Avusturya temsilcileri Kont Aponi ve Kont Szechen, Türkiye'yi Rusya'ya karşı korumak amacıyla Sivastopol'a karşın Sinop'ta İtalya'nın da yer alacağı uluslararası bir filo bulundurulmasını teklif etmişlerdir. Bu teklif gerek Rusya gerekse Prusya temsilcileri tarafından endişe ile takip edilmiştir. İngiltere hükûmeti ise bu teklife bazı sebeplerden dolayı karşı çıkmıştır.[153] İngiltere Dışişleri Bakanı Granville, bu konuda Rus temsilci Brunnov'un düşüncesini sorduğunda Brunnov; bu projenin gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu, zira bunun manevi himaye perdesi altında askeri işgalden öte bir şey olmadığını ve bunu Paris Antlaşması'na da aykırı bulduğunu belirtmiştir. Aslında Brunnov'un bu hususta gerçek amacı ise Osmanlı Devleti'ne yönelik olarak ilerideki Rus hedeflerinin önünde bir engel bulunmasını bertaraf etmeye çalışmaktı. O sıralarda Ruslarla iyi ilişkiler içinde bulunulması dolayısıyla Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa da Musurus Paşa'ya verdiği talimatla bu teklife itiraz edilmesini istemiş ve Musurus Paşa Osmanlı hükûmetinin bu hususta düşüncesini Rus Elçi Brunnov'a ihsas etmiştir.[154] Daha sonra Kont Beust da Ocak sonlarına doğru söz konusu tekliften vazgeçince konu kendiliğinden kapanmıştır.[155]

24 Ocak'a gelindiğinde Bernstorff, Brunnov ve Granville arasında devam eden görüşmeler sonunda antlaşma taslağı müzakere edilebilecek bir hâle gelmiştir. Ancak 2. maddenin sonunda yer alan bir ifade hususunda taraflar uzlaşmaya varamamışlardır. Baron Brunnov, antlaşma metninde "dost devletler" ifadesinin kullanılmasını tercih

---

147 Musurus Paşa daha önce belirlenmiş olan konuşmasını "Konferans fikrinin oy birliğiyle kabul olunması, devletlerden herhangi birinin ancak diğer tarafların rızasını aldıktan ve onlarla dostane bir uzlaşma meydana getirdikten sonra bir antlaşmanın hükümlerinden kendini kurtarabileceği veya bu antlaşmanın hükümlerini değiştirebileceği kaidesinin devletler hukukunun temel kaidelerinden birini teşkil ettiği keyfiyetinin bu devletlerin tamamınca itiraf olunduğuna açık bir delildir" diye tamamlamıştır. Bununla ilgili bkz.: Goryanof, **a.g.e.**, s.280.

148 Baltalı, **a.g.e.**, s.113.

149 Granville, Musurus Paşa ve diğer devletlerin temsilcilerinin konuşma metinleri için bkz.: Türkgeldi, **a.g.e.**, C.I, s.477-483.

150 Mertz, **a.g.t.**, s.34; Goryanof, **a.g.e.**, s.280-281.

151 Rheindorf, **a.g.e.**, s.120.

152 BOA, HR.SYS, nr.886/1, -116; Mertz, **a.g.t.**, s.34.

153 Adında İngiltere hariciye nezareti Sinop'ta bir deniz üssü kurulmasına iki sebepten dolayı karşıydı. Birincisi Karadeniz sularının tahrip edici olması nedeniyle orada uzun süre kalacak teknelerin nihayetinde bozulması, ikincisi İngiltere'den uzak bir denizde daimi nüvette kalacak bir donanmanın muhafazasının büyük masraflar gerektirmesi ve bu donanmanın geri çağrılacağı zaman bırakılan güçlüklerle karşılaşmasıydı. Bununla ilgili bkz.: Goryanof, **a.g.e.**, s.303.

154 Rheindorf, **a.g.e.**, s.121; Goryanof, **a.g.e.**, s.281-282.

155 Goryanof, **a.g.e.**, s.289.

ederken; Granville, "sahil devleti olmayan devletler" ifadesinin kullanılması talebinden vazgeçmemiştir. Granville bunu Paris Antlaşması'nın değiştirilmesinde Rusya'ya karşı gösterdiği kolaylığın bir bedeli olarak kabul etmiş; bu şekilde Osmanlı Devleti'nin güvenliği ve geleceği tehlikeye düştüğünde savunulabileceğini varsaymıştır.[156]

Yine 24 Ocak'ta Musurus Paşa, Baron Brunnov'dan yaptığı teklif ile ilgili açıklama talebinde bulunmuştur. Baron Brunnov'un açıklamalarından sonra Musurus Paşa; Karadeniz'in tarafsızlığı meselesinde Baron Brunnov ile aynı fikirde olmadığını belirttikten sonra, 1856 düzenlemelerinin iki ülke arasında hiçbir soruna yol açmadığını, hatta barışa katkı sağladığını ifade ederek, ihtilaf konusu şartların Rus halkını derinden yaralamasına üzüldüğünü belirtmiştir. Bununla birlikte hükûmetinin diğer imzacı tarafların kabulü hâlinde ilga edilecek madde yerine yeterli güvence verildiği takdirde Çar'ın taleplerine uyacağına dikkat çekmiştir. Ardından Musurus Paşa'nın mütalaası kabul edilmiş[157] ve müteakiben delegeler kendi aralarında bir uzlaşı metni oluşturmuşlardır.[158]

31 Ocak'taki görüşmeler esnasında ise Musurus Paşa 1., 3. ve 4. maddeler üzerinde geçici olarak mutabık kalındığını ifade etmiştir. Ancak Bâbıâli 2. maddenin sonuna, yani "sahil devleti olmayan devletlerin" gemilerine geçiş izni verilmesine itiraz etmiştir. Bu durum bir yandan Sultan'ın hükümranlık haklarını sınırlamakta iken diğer yandan da düşmanlık içermekteydi, ki günün birinde Osmanlı Devleti ile Rusya Devleti müttefik olabilirlerdi.[159] Bu nedenle Osmanlı yetkilisi bu ifadenin yerine "dost ve müttefik devletler" ifadesinin kullanılmasını tercih etmiştir. Rus Çarı da Osmanlı Devleti'nin teklifinden son derece memnun kalmış ve Brunnov'a Musurus Paşa'yı destekleme emri vermiştir. Ancak Brunnov, Granville ile metni hazırlarken "sahil devleti olmayan devletler" ifadesini onaylamış olduğundan Musurus Paşa'yı desteklemekten kaçınmıştır.

Öte yandan Çar'ın bu şekilde acele etmesindeki sebep ise İngiliz parlamentosunun açılış tarihinin giderek yaklaşması ve parlamentoda Rusya aleyhine bir tutumun oluşması ihtimali olmuştur. Böyle bir olasılık o zamana kadar elde edilmiş olan bütün kazanımları yok edebilir ve savaşa kadar gidebilecek sonuçlar doğurabilirdi. Bu nedenle İngiltere, İtalya ve Avusturya elçileri de mevcut metni kabul etmeleri için Osmanlı hükûmetine baskı yapmaktaydı. İgnatiev, Musurus Paşa'nın meselede bu kadar ayak diremesini "Türklere yaranmak" ve "Türklerden daha fazla Türk görünmeye çalışmak" sözleriyle tavsif ederken, Prusya Elçisi Bernstorff 2 Şubat'ta Berlin'e gönderdiği bir yazıda Musurus Paşa'yı İngiliz parlamentosunun açılış günü olan 9 Şubat'a kadar müzakereleri sürüncemede bırakmak amacıyla "keşkelerle" vakit kazanmaya çalışmakla suçlamıştır.[160]

---

156 Goryanof, **a.g.e.**, s.282.

157 Mertz, **a.g.t.**, s.35; Goryanof, **a.g.e.**, s.284.

158 Uzlaşı metninin maddeleri şöyledir: 1. Madde: Eskiden olduğu gibi İstanbul ve Çanakkale boğazlarının barışta kapalılığı ilkesi tasdik olunur. 2. Madde: Padişah istisnai olarak barışta da imparatorluğun güvenliği ile ilgili olarak gerekli gördüğünde sahil devleti olmayan devletlerin savaş gemilerinin boğazlardan geçme hakkını muhafaza eder. 3. Madde: Yukarıdaki maddede bulunan hüküm ve kararlar, 3 Mart 1856 tarihli Paris Antlaşması'nın 11., 13. ve 14. maddelerinin yerine geçer. 4. Madde: Antlaşmayı yapan devletler 30 Mart 1856 Antlaşması'nı ve eklerini şimdiki ve son maddenin yerine geçer. 4. Madde: Antlaşmayı yapan devletler 30 Mart 1856 Antlaşması'nı ve eklerini şimdiki antlaşma ile kaldırılmayan veya iptal edilmeyen maddelerini onaylar. Bununla ilgili bkz.: Rheindorf, **a.g.e.**, s.121 (120 numaralı dipnottan naklen).

159 Rheindorf, **a.g.e.**, s.123-124. Sahil devleti olmayan devletler ifadesinin Avusturya tarafından ortaya atıldığı sanılmaktadır. Bununla ilgili bkz.: Rheindorf, **a.g.e.**, s.124.

160 Goryanof, **a.g.e.**, s.299-301.

Konferansın 3 Şubat tarihli oturumu Musurus Paşa'nın "dost ve müttefik devletler", Bernstorff'un "sahil devleti olmayan devletler" ifadelerinde ısrar etmeleri yüzünden sonuçsuz kalmış ve ardından Musurus Paşa'nın hükûmetinden talimat alması gerektiğini belirtmesi üzerine toplantıya ara verilmiştir.[161]

7 Şubat'a tesadüf eden dördüncü oturumda da Bâbıâli, antlaşmanın 2. maddesini onaylamaktan kaçınmış ve "dost ve müttefik devletler" ifadesinin kullanılmasında ısrar etmiştir. Bu arada antlaşmanın bir an önce imzalanmasını isteyen Çar da İgnatiev'e Padişah itirazını geri çekerse kendisine minnettar kalacağını bildirmiştir.[162]

9 Şubat'ta Kraliçe Victoria'nın İngiliz parlamentosunun açılışında yaptığı konuşmada tartışmalı noktaların barışçıl bir şekilde halledilmesini istemesi ve yeni bir kutuplaşmadan bahsetmemesi[163] Rusları bir hayli rahatlatmış ve endişelerini bertaraf etmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin hâlâ "dost ve müttefik devletler" ifadesinde ısrar etmesi üzerine İtalya Dışişleri Bakanı Visconti Venosta'nın İstanbul'daki elçisi Barbolani vasıtasıyla İstanbul hükûmetine sunduğu teklif nihayet kabul edilmiştir. Bu teklife göre; boğazların kapalılığı ilkesi devam etmekte ve Sultan boğazları barış zamanında dost ve müttefik devletlerin savaş gemilerine açabilmekteydi. 20 Şubat'ta söz konusu ifade konferansa iştirak eden bütün devletlerce de kabul edilmiştir.[164]

Bu arada İngiltere, Fransa'nın Londra'daki konferansta yer almasını istediğinden 16 Şubat'ta yapılacak oturum birkaç gün daha ertelenmiş ve süren diplomatik çabalar neticesinde 20 Şubat'ta Bernstorff, Dük Broglie'ye[165] 5 Mart'ta toplanacak olan beşinci oturumda tam yetkiyle Fransa'yı temsil etmesi için[166] Londra'ya gelmesini bildirmiştir.[167] Broglie, 5 Mart'taki oturuma katılmış ve daha önce kararlaştırılmış olan antlaşma taslağını da onaylamıştır.[168] Ardından Granville ile Broglie arasında Fransa'nın sebep olduğu gecikme dolayısıyla tartışma çıkmış ve toplantı 13 Mart'a ertelenmiştir.[169] 13 Mart'ta nihai maddeler görüşülmeye başlanmış ve beş saatlik oturumda Musurus Paşa, metinde "sözleşme" yerine "antlaşma", "savaş gemileri" yerine de "donanma" ifadelerinin kullanılmasını önermiş ve bu önerileri kabul edilmiştir.[170] Nihayetinde çok zaman kaybedildiği için dokuz maddeden oluşan antlaşmanın Brunnov ön sözünü, Berstorff'ta metnini yazmıştır.[171]

Antlaşma 15 Mart'ta imzalanmış olmasına rağmen 13 Mart 1871 tarihi düşülmüştür.[172] Çar bu antlaşmanın imzalanması ile ilgili düşüncesini Alman Elçi Reuss'a "ru-

---

161
162 Goryanof, **a.g.e.**, s.305.
163 Goryanof, **a.g.e.**, s.308.
İngiliz kraliçesinin parlamentoda yaptığı konuşma ile ilgili bkz.: BOA, İ.HR., nr.248/14734; Rheindorf, **a.g.e.**, s.125; Bahalı, **a.g.e.**, s.124.
164 Goryanof, **a.g.e.**, s.316-319.
165 Rheindorf, **a.g.e.**, s.126-128.
166 Mertz, **a.g.t.**, s.39.
167 Rheindorf, **a.g.e.**, s.128.
168 Mertz, **a.g.t.**, s.39.
169 Rheindorf, **a.g.e.**, s.129.
170 Mertz, **a.g.t.**, s.40.
171 Goryanof, **a.g.e.**, s.319.
172 Dokuz maddeden oluşan antlaşmanın bazı maddeleri şu şekildedir: 1. Madde: 30 Mart 1856 tarihli Paris Antlaşması'nın 11., 13. ve 14. maddeleri ve bu antlaşmaya bağlı olan özel antlaşma feshedilmiştir. Bunların yerine aşağıdaki madde getirilmiştir. 2. Madde: İstanbul ve Çanakkale boğazlarının kapalılığı ilkesi, 30 Mart 1856 Antlaşması hükümlerinin tatbik edilmesini sağlamak için boğazları açmak gerektiği takdirde, Padişah bunları barış zamanında dost ve müttefik

humda 15 yıl taşıdığım bir dağ kalktı" şeklinde ifade ederken Almanya Elçisi Bernsorff antlaşma imzalarının atılmasından sonra İngiltere'deki Rus Elçisi Brunnov'a "Şimdi birbirimizi kutlayabiliriz" dediğinde Brunnov meselenin bu şekilde sonuçlanmasında en önemli görevin kendisinde olduğunu söyleyerek Almanların bu uğurdaki çabalarına dikkat çekmiştir.[173]

Neticede bu antlaşma, Rusya'nın ve Prusya'nın Avrupa'daki gücünü artırmış ve İngiltere'nin durumu ile ilgili bazı soru işaretleri doğurmuştur. Aslında bütün meseleler ve çözümleri devletlerin gücüyle orantılıdır. Bu durumu Osmanlı Devleti örneğinde görmek mümkündür. Makeleyi Jakob Burkhard'ın sözüyle bitirirsek; "Şark Meselesi Avrupa mayalandırırsa ve mayalandırdığı için oluşur".[174]

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS): 886/1

İrade Hariciye (İ.HR): 130/6590, 131/6702, 131/6703, 245/14581, 248/14734

Süreli Yayınlar

Basiret

Hakayıku'l-vakayi

The Levant Herald

Wiener Zeitung

Die Neue Freie Presse

Pall Mall Gazette

The Times

Kitap, Makale, Madde ve Tezler

"Alabama Anlaşmazlığı", **AnaBritannica**, C.I, s.298-299.

"Andrassy, Kont Gyula", **AnaBritannica**, C.II, s.68.

"Beust (Kontu), Fredrich Ferdinand", **AnaBritannica**, C.IV, s.80.

"Gladstone, William Ewart", **AnaBritannica**, C.IX, s.484-485.

"Gramont (Dükü), Antoine-Agénor-Alfred", **AnaBritannica**, C.IX, s.629.

"Granville, George Leveson-Gower, 2. Kont", **AnaBritannica**, C.X, s.10.

"Palmerston, Henry John Temple, 3. Vikont", **AnaBritannica**, C.XVII, s.366-367.

"Russell, John, 1. Kont Russell (Kingston Russell)", **AnaBritannica**, C.XVIII, s.548.

BALTALI, Kemal, **1856-1871 Yılları Arasında Karadenizin Tarafsızlığı Sorunu**, Elif Matbaacılık, Ankara 1973.

Bestujev, "Gorçakov Aleksandr Mihayloviç 1798-1883", **Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya**, C.VII, Moskva 1972, s.339-340.

BEUST, Friedrich Ferdinand Graf von, **Aus Drei Viertel-Jahrhunderten Erinnerungen und Aufzeichnungen**, C.II, Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart 1897.

BORMANN, Claus, **Bismarck und Südosteuropa vom Krimkrieg bis zur**

devletler donanmalarına açmak hususunda serbesttir. 3. Madde: Karadeniz eskiden olduğu gibi bütün milletlerin ticaret gemilerine açıktır. 4.-7. maddeler Tuna'da seyr-i sefaine dairdir. 8. Madde: Antlaşmayı yapan devletler 30 Mart 1856 Antlaşması'nın bu sözleşme ile feshedilmeyen hükümlerini ve bu antlaşmanın eklerini tasdik ve teyit ederler. Antlaşma ve diğer maddeleri ile ilgili bkz.: BOA, HR.SYS, nr.886/1, 241, -1-5; Baltalı, **a.g.e.**, s.121-122; Erim,

173 **a.g.e.**, C.I, s.369-371; Goryanof, **a.g.e.**, s.319-320.

174 **Die Grosse Politik**, C.II, s.22.
Rheindorf, **a.g.e.**, s.131.

Pontuskonferenz (Die politische und wirtschaftliche Bedeutung der "Orientalischen Frage" von 1853/54 bis 1871 für die Politik Bismarcks), Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultaet der Universitaet Hamburg (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hamburg 1967.

CLARCK, Chester W., "Prince Gorchakov and The Black Sea Question", **The American Historical Review**, S.48/1, October 1942, s.52-60.

Die Grosse Politik der europaeischen Kabinette 1871-1914, C.II, Vertriebsstelle für Natioanal Literatur, Berlin 1922.

DUHANÎ, Said N., **Beyoğlu'nun Adı Pera İken (Geri Dönmeyecek Zamanlar)**, Çev.: Nihal Önal, Ana Basım, İstanbul 1990.

ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1953.

GORIAINOW, Serge, **Le Bosphore et Les Dardanelles**, Paris 1910.

GORYANOF, Sergey, **Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi**, Osmanlıcadan Haz.: A. Ahmetbeyoğlu - İ. Keskin, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.VII, 4. bs., Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.

BEYDİLLİ, Kemal, "Ali Paşa, Mehmed Emin (1814-1871)", **DİA**, C.II, s.425-426.

KILIÇ, Musa, **Osmanlı Hariciyesinde Gayri Müslimler (1836-1876)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2009.

KUNERALP, Sinan, **Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)**, İsis, İstanbul 1999.

Mahmud Celâleddin Paşa, **Mir'ât-ı Hakikât**, C.I-III, Yay. Haz.: İ. Miroğlu, Berakât, İstanbul 1983.

MARZ, Rasim, **Ali Pascha-Europas vergessener Staatsman**, Frank und Timme Verlag, Berlin 2016.

Mecmua-ı Muahedat, C.IV, İstanbul 1298.

MERTZ, Heinrich, **Die Schwarze Meer = Konferenz von 1871: Eine historisch = politische und völkerrechtliche Studie**, Inaugural = Dissertation der Rechtswissenschaftlichen Abteilung der Rechts = und Wirtschafts = wissenscaftlichen Fakultaet der Üniversitaet Tübingen (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Tübingen 1927.

OSTEN, Anton Prokesch von, "Erinnerungen aus den Jahren1870 und 1871", **Deutsche Revue**, (heraus. R. Fleischer), III, (April-Juni 1880), Berlin 1880.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, "Rüstem Paşa, Francesco", **Türk Ansiklopedisi**, C.XXVII, Ankara 1978, s.474-475.

RHEINDORF, Kurt, **Die Schwarze Meer (Pontus)-Frage 1856-1871**, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politika und Geschichte m.b.H., Berlin 1925.

ŞAFAK, Nurdan, **Bir Tanzimat Diplomatı Kostaki Musurus Paşa (1807-1891)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2006.

TÜRKGELDİ, Ali Fuad, **Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye**, C.I, 2. bs., Yay. Haz.: Bekir Sıtkı Baykal, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.

ÜNSAL, Can, **Rüstem Paşa'nın Mutasarrıflığı Döneminde Cebel-i Lübnan (1873-1883)**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2017.

Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, C.IX, Yay. Haz.: Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1984.